

Univerzita Pardubice

Fakulta filosofická

Nietzsche: Lidské, příliš lidské

Zuzana Janíková

Bakalářská práce

2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Zuzana Janíková**
Osobní číslo: **H10319**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Nietzsche: Lidské, příliš lidské**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce analyzuje Nietzschovo odmítání metafyzické tradice v tzv. první části spisu *Lidské, příliš lidské*. Kromě detailního zpracování Nietzschova spisu budou do analýzy zapracovány rovněž interpretace z knihy *Filosofie lidského, příliš lidského*.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

NIETZSCHE, F. Lidské, příliš lidské. Praha: Oikoymenh, 2010, ISBN 978-80-7298-404-6.

KOLEKTIV AUTORŮ. Filosofie lidského, příliš lidského. Praha: Pavel Mervart, 2011, ISBN 978-80-87378-86-1.

FINK, E. Filosofie Friedricha Nietzscheho. Praha: Oikoymenh, 2011, ISBN 978-80-7298-266-0.

KOUBA, P. Nietzsche. Filosofická interpretace. Praha: Český spisovatel, 1995, ISBN 80-202-0585-3.

KOUBA, P. Smysl konečnosti. Praha: Oikoymenh: 2001, ISBN 80-7298-040-8.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Tomáš Hejduk, Ph.D.

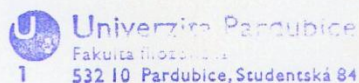
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: **21. května 2012**

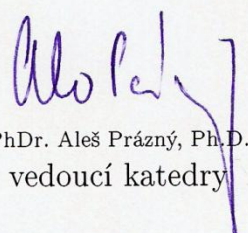
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2013**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Aleš Prázný, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2012

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 18. 3. 2013

Zuzana Janíková

Na tomto místě bych velice ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Tomáši Hejdukovi, Ph.D., jenž se velice ochotně zhostil této úlohy a byl mi nápomocen nejen mnohými cennými radami, ale i vstřícným a trpělivým jednáním a svým optimistickým pohledem na věc. Také bych chtěla poděkovat PhDr. Aleši Práznému, Ph.D. za poskytnutí potřebných materiálů k vypracování práce, jakož i mé rodině a nejbližším přátelům za pomoc, trpělivost a psychickou podporu po celou dobu studia.

ANOTACE

Práce se věnuje Nietzscheho odmítání metafyzické filosofie a kritice všech pouze domnělých ideálů v náboženství, metafyzice i umění v tzv. první části spisu *Lidské, příliš lidské*. Zaměřuje se na odhalení podmíněnosti v počátcích všeho „nadlidského“, čímž jej usvědčuje lidským, až příliš lidským, a současně usiluje o proměnu člověka z nižšího, metafyzického stupně, k vývojově vyššímu, dokonalejšímu stupni - člověku vědeckému. Stěžejní roli v Nietzscheho práci dle našeho výkladu hraje věda jako nástroj destrukce všech ideálů a odhalování pravdy.

KLÍČOVÁ SLOVA

svobodný duch, metafyzika, Nietzsche, vědecká filosofie, umění

TITLE

Nietzsche: Human, All Too Human

ANNOTATION

The thesis deals with Nietzsche's refusal of metaphysical philosophy and criticism of all only presumed ideals in religion, metaphysics and art in so called the first part of *Human, All Too Human*. It focuses on revelation of conditionality in the beginnings of all "superhuman", by which he convicts "superhuman" by human, all too human, and simultaneously strives for transformation of a man from lower, metaphysical level, into developmentally higher, more perfect level – a scientific man. Science plays a crucial role in Nietzsche's work according to our interpretation as it is an instrument of destruction of all ideals and revelation of the truth.

KEYWORDS

free spirit, metaphysics, Nietzsche, scientific philosophy, art

OBSAH

SEZNAM ZKRATEK	8
ÚVOD	9
1. Uvedení do významových souvislostí <i>Lidského, příliš lidského</i> a prvotní pohled na jeho strukturu.....	12
1.1 <i>Lidské, příliš lidské</i> v kontextu ostatních Nietzscheho děl.....	12
1.2 Jak Nietzscheho dílo správně interpretovat?	13
1.3 Probuzení ze snu jako zpřetrhání dosavadních vazeb a prudká změna pozic nebo-li zazvonil zvonec a Wagnerovi se Schopenhauerem je konec	15
1.4 Co rozumíme heslem "lidské, příliš lidské"?	17
1.5 Svobodný duch a motiv poutnictví	22
2. Nietzscheho pojetí vědy napříč dílem <i>Lidské, příliš lidské</i>	28
2.1 Definice vědy jako spleť problematiky	28
2.3 Čisté poznání coby nahlédnutí iluzornosti v základech metafyziky: metafyzika „ochránkyní“ smyslu života, proti Nietzschevě nelidsky analyzující „destruktivnosti“ vědy.....	33
2.3.1 Metafyzická filosofie se zrodila ze snu: věda lapačem snu.....	33
2.3.2 Historie vzniku protikladů a jejich tematizace v rámci metafyziky a vědy	35
2.3.3 Nespravedlnost poznání aneb jakou roli hraje v našem poznání omyl?	38
2.4 Kreativita Nietzscheho vědy stvořila nový typ člověka.....	39
3. Umění mostem mezi metafyzikou a vědou	43
3.1 Umění jako svébytná sféra a jeho význam pro život	44
3.2 Génius: nový „spasitel“ a „modla“ lidstva v těžkých časech krize evropských věd	47
ZÁVĚR	49
POUŽITÁ LITERATURA.....	51

SEZNAM ZKRATEK:

MA = *Menschliches, Allzumenschliches* (Lidské, příliš lidské I) - tzv. první část spisu z roku 1878

MA II = *Menschliches, Allzumenschliches* (Lidské, příliš lidské II) - tzv. druhá část spisu složená ze dvou částí: VM + WS z let 1879 + 1880

VM = *Vemischte Meinungen und Sprüche* (Rozličné názory a výroky)

WS = *Der Wanderer und sein Schatten* (Poutník a jeho stín)

ÚVOD

Téma bakalářské práce rozkrývá již samotný název *Lidské, příliš lidské*, je jím analýza všeho „nadhledského“, kterou nalézáme pod tímto „heslem“, a boj proti němu v podobě destrukce největších omylů a lživých představ, jež si lidstvo utvořilo prostřednictvím náboženství, metafyziky, morálky a umění v průběhu tisíce let svého vývoje, avšak opomnělo jejich skutečný původ. Vše *lidské, příliš lidské* u Nietzscheho stojí v těsné blízkosti *nadhledského*, neboť Nietzsche chápe pod označením *nadhledské* vše podmíněné, všechny příliš lidské důvody, tedy *lidské, příliš lidské*. Tzn., lidé si vytvořili náboženství a do jeho středu, vysoko nad sebe samé vynesli Bohy, kterým se klaní. Vytvořili morálku a na pomyslný vrchol vši mravnosti vztyčili nejvyšší mravní zákon, dle něž se mají řídit. Domnívají se totiž, v údele lidské zapomnětlivosti, že nikoli oni, ale něco vyššího dopomohlo ke zrodu náboženství a Bohů, možná Bohové sami, i ke vzniku nejvyššího zákona.

Teprve na základě četby Nietzscheho spisu *Lidské, příliš lidské*, konkrétně tzv. první části, jež v této práci zastává pozici primární literatury, z níž je čerpáno, si tak člověk uvědomí, na kolik se pohybuje ve vlastním smyšleném světě, utvářeje si iluze o tom skutečném a vznášeje se nad zemí. To je důvodem, který mě vedl při výběru tématu, neboť vše lidské, příliš lidské je neustále aktuálním. I v dnešní době se setkáváme s člověkem, který se cítí ve světě „ztracený“ a „sám“, proto hledá smysl života, jenž by jeho životu udal určitý směr a řád. Obtěžkán na ramenou tíží vlastní konečnosti, již vláčí neustále s sebou, a na srdci svírá strachem o své nejbližší, pátrá po něčem „vyšším“, pro co by měl důvod žít - po naději. A kdyby zahlédl alespoň nějakou jistotu, jež by mu v „krutém“ světě byla oporou, třeba jen docela malou - následoval by ji. Ve světě se tak začala objevovat celé řada konejších možností, jež nabízely „jistoty“, jimiž člověk mohl zmírnit svou bolest. Zůstává proto nadále zmítán v náruči náboženství, metafyzických představ i umění, jež si jej mezi sebou přehazují v závislosti na konkrétních potřebách člověka a pohrávají si s ním. Představují však pro něj alespoň částečný „únik“ ze světa. Dílo *Lidské, příliš lidské* by mohlo být, dle mého, mnohým inspirací k zamyšlení nad světem, ve kterém žijeme.

„Heslo“ *lidské, příliš lidské* tvoří rovněž důležitý sjednocující rámec, nejen jednotlivých témat obsažených v této práci, ale také ve stejnojmenném Nietzscheho díle. Umožňuje Nietzsche propojit rozličná témata, sestavit je ve smysluplné celky, dát jim spád i napětí, a to vše svázat do „úhledného balíčku“, jež Nietzsche čtenáři plnému očekávání a tužeb postupně jej „rozbalovat“, servíruje s noblesou aforistického stylu. *Lidské, příliš lidské* je vůbec první rozsáhlejší knihou, jež Nietzsche napsal ve formě aforismů. Že si zvolil

tohoto neobvyklého stylu, není náhodou, učinil tak zcela záměrně. Aforismy mu umožňují podřývat tradiční filosofickou argumentaci, vzbuzují aktivní spoluúčast čtenáře, který se podílí svým myšlením na jejich dotváření. Nietzsche jimi dokáže lépe zaujmout a strhnout pro věci, o něž usiluje. Neboť Nietzschemu v *Lidském, příliš lidském* nejde o podání uceleného výkladu lidské psychiky, ale o postupné zkoumání a rozbor psychiky člověka tím, že se budeme ptát na jeho potřeby. Dílo si tak vědomě uchovává přechodnou a nehotovou pozici.¹

V souvislosti s právě uvedeným, záměrem celé práce bude poukázat, jak Nietzsche chápe metamorfózu lidské existence v obratu od všeho „nadlidského“ zpět k člověku, do jeho nitra, a konečně zpozorovat člověka, jenž prošel potřebným procesem dozrávání, v onom kýženém stavu svobody. O ten Nietzsche v *Lidském, příliš lidském* usiluje. Zásadní otázka, již si přitom v práci klademe, a jež nás vede na cestě k vytčenému cíli, však zní: Za jakou „cenu“? Co z člověka přivedeného do takového stavu zbude, provedeme-li důslednou destrukci všech dosavadních hodnot, usvědčíme-li je z původu veskrze lidského, ba až příliš lidského? Je to prázdnota a život bez jakýchkoli hodnot? Vždyť jsme je všechny destrukovali. Je člověk schopen v takovém světě dále vůbec žít, a když tak bez pohroužení, zoufalství, smutku a rezignace na život? Nebylo by snad pro člověka lepší setrvat v nepravdě?

Jako sekundární literatura jsou v práci užita díla: sborník *Filosofie lidského, příliš lidského*, jenž nám je nápomocen především při snaze vykreslit jakýsi ucelenější obraz vědy; Koubovo dílo *Nietzsche. Filosofická interpretace* a Finkova *Filosofie Friedricha Nietzscheho*, jež podávají celistvější výklad Nietzscheho druhého myšlenkového období, stejně jako i osvětlují jeho filosofické záměry. Jen krátce jsme nahlédli do Koubova díla *Smysl konečnosti*. Práce je rozdělena celkem do tří kapitol: 1. *Uvedení do významových souvislostí Lidského, příliš lidského a prvotní pohled na jeho strukturu*, 2. *Nietzscheho pojetí vědy napříč dílem Lidské, příliš lidské*, 3. *Umění mostem mezi metafyzikou a vědou*, v nichž jsou nejvíce rozpracována témata svobodného ducha, metafyziky, vědy a umění.

V první kapitole se blíže obeznámíme s hlavními intencemi díla, stanovisky autora i fundamentálními pojmy, a nastíníme tak základní problematiku díla, poté přikročíme ke zkoumání vědy na poli Nietzscheho filosofie *Lidského, příliš lidského*. Ta se jeví poněkud spletitou, ne tolik jasnou, zejména tážeme-li se po její výstižnější definici. Odkrývá se nám zde pohled na vědu jako nástroj destrukce všeho „nadlidského“, a jak se zprvu zdá, i destrukce života a všech jeho hodnot. Prostřednictvím vědy chce Nietzsche navrátit člověku svobodu, již pozbyl, a probudit jej z dlouhodobého metafyzického „komatu“, tzn., učinit z něj

¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 128, 161 - 162.

„odpoutaného osvobozenec“, svobodného ducha, jenž bude nadále objevovat svět takový, jaký je, bez všeho „nadhledného“. Takovým svobodným duchem budeme nazývat toho, „*kdo myslí jinak, než se od něho vzhledem k jeho původu, okolí, k jeho stavu a úřadu nebo vzhledem k vládnoucím dobovým názorům očekává. Je výjimkou, zatímco vázaní duchové jsou pravidlem (...) odpoutal se od všeho vžitého, ať už to dopadlo dobře nebo špatně.*“ (MA, § 225) Věda *Lidského, příliš lidského* tedy představuje počátek nového životního stylu.

Ve třetí kapitole zjišťujeme, že tím, co vůbec umožňuje onen kritický vědecký postoj, jež Nietzsche zaujímá ke světu, je toliko kritizované umění. Umění zprostředkovává a usnadňuje člověku přechod od metafyziky k vědě, aby nebyl příliš násilným, a člověk jej mohl lépe snášet. Vědecký člověk je jen dalším vývojovým stupněm uměleckého člověka.

1. Uvedení do významových souvislostí *Lidského, příliš lidského* a prvotní pohled na jeho strukturu

Než blíže přistoupíme k samotnému dílu *Lidské, příliš lidské* a začneme se věnovat toliko jeho obsahu, bude pro nás nejlepší cestou získat o něm nejdříve jakési obecné povědomí, uchopit jej poněkud zevrubněji, náležitě jej usadit do kontextů, z nichž vyrůstá, vymezit mu jasné místo na poli Nietzscheovy tvorby, přiblížit si období, ve kterém se rodí a seznámit se s jeho základními danostmi, jakož také se stanovisky autora. Užitečné rovněž bude, podrobíme-li se krátkému exkurzu na téma, jak Nietzscheho dílo vůbec správně interpretovat, abychom předešli zbytečným chybám vycházejícím z nepochopení autorova textu. Neboť stejně tak, pokud jsme v životě poprvé konfrontováni s nějakým předmětem, který nevíme, nač se užívá a k čemu slouží, bez jakékoli předchozí zkušenosti, jej můžeme jen stěží správně použít. Kdybychom např. posadili člena domorodého pralesního kmene před počítač a chtěli po něm, aby nám na něm něco vypracoval, pravděpodobně to nesvede, leč po vzoru Heideggerovy teorie, by jej jistě užil nějakým jiným způsobem, jak mu on sám rozumí. Nicméně o to nám zde nyní nejde. Tedy laicky řečeno, musíme zprvu zjistit, s čím a kým, že to vlastně máme tu čest.

1.1 *Lidské, příliš lidské* v kontextu ostatních Nietzscheho děl

Dílo *Lidské, příliš lidské* je zakončením rané fáze Nietzscheho myšlení. Společně s díly *Radostná věda* a *Ranní červánky* se stalo symbolem Nietzscheho druhé etapy.² Jeho první aforismy byly sepsány v létě r. 1876 pod výstižným názvem *Rádlo*, Nietzsche v nich skutečně filosofuje jakoby rádlem, převrací hodnoty věcí, co bylo dole, přehazuje nahoru a věci nejvyšší sráží k zemi. Snaží se o pokoření ideálů, jež popírají svůj lidský původ a tváří se jako nadlidské, prostřednictvím deziluzí a demaskování prokazuje, že nejsou poznáním, nýbrž pouhou iluzí.³

Lidské, příliš lidské vyšlo poprvé v dubnu roku 1878, pod titulem *Menschliches, Allzumenschliches*, k příležitosti stého výročí úmrtí Voltaira. V celistvosti Nietzscheovy tvorby se *Lidské, příliš lidské* pohybuje mezi díly *Genealogie morálky*, v níž je dále rozvinut motiv dvojího původu dobra a zla. Určité ztvárnění vzájemného vzniku protikladů pak propůjčuje

² FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenth, 2011, s. 48.

³ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 31 - 32.

knize *Mimo dobro a zlo*, a motiv poutnictví zosobňující svobodného ducha doputuje až k *Zarathustrovi*.⁴

Pokud bychom chtěli filosofii Nietzscheho druhého období, na jejímž poli se budeme primárně pohybovat v celé této práci, charakterizovat z hlediska Finkova pojetí, setkáváme se s označením *filosofie dopoledního času*, který v nás evokuje postupné probouzení se k poledni, symbol Nietzscheho osvícenství. Fink má tuto filosofii za velice podivnou, třebaže se na první pohled tváří jasně a zřetelně, opak je pravdou, skýtá řadu úskalí a skrývá před námi mnohá tajuplná zákoutí a nerozřešené záhady. Druhou etapu Nietzscheho tvorby pokládá za vůbec nejobtížněji interpretovatelnou. To je způsobeno tím, že nepředstavuje pouze obrat k fázi první, ale současně je již nenápadným obratem k fázi třetí. Proto filosofii druhé etapy často označuje filosofii přechodu.⁵

1.2 Jak Nietzscheho dílo správně interpretovat?

Pokud jsme se právě dotkli problému interpretace Nietzscheových děl, je snad také nyní nasnadě dodat několik skutečností, jež nám danou problematiku blíže osvětlí a budou nám dále nápomocny při četbě nejen této práce, ale i Nietzscheho díla. Pro Nietzscheho tvorbu je typická komplikovaná struktura děl s ohledem na jejich vzájemnou provázanost. Nietzsche se ve svých dílech vrací k jednotlivě zpracovávaným tématům opakovaně, ač k nim vždy přistupuje z jiného úhlu pohledu. Knihu od knihy můžeme pozorovat odlišná stanoviska, týkající se stejných námětů. Jsme konfrontováni s rozličnými, třeba i zcela kontraproduktivními názory, vztahujícími se ke stejnému problému - co Nietzsche v jedné knize tvrdí, v další popírá. To pro čtenáře ve snaze správně interpretovat Nietzscheho díla může představovat určitá úskalí. Nietzscheho myšlenky, právě pro svou širokou rozmanitost, pak mohou být špatně vykládány a jeho názory mohou být snadno zneužity, či je někdo může využít pro podporu svých vlastních zájmů a potřeb, aby tak nabyly jisté důvěryhodnosti. S tím jsme se již v minulosti také setkali. Pokud se čtenář zaměří pouze na jedno Nietzscheho dílo, nemůže jeho myšlenky považovat za definitivní, ba naopak, je třeba věnovat pozornost tomu, jak se jednotlivé názory vyvíjejí a obměňují napříč celou Nietzscheho tvorbou, zejména napříč jednotlivými obdobími.

Odbočíme-li ještě krátce od tématu do jiné sféry zájmu, a to sice k věcem politickým, potkáváme právě zde řadu interpretátorů či politických stoupců, kteří využívají Nietzscheho

⁴ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 12 - 13.

⁵ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoyomenh, 2011, s. 58 - 59.

názorovou různorodost pro vlastní účely, ať už záměrně či nezáměrně na základě špatné interpretace. Politickou oblast kolem Nietzscheho tvoří pestrý zástup vyznavačů, od anarchistů přes socialisty až např. ke konzervativním fašistům. Podobně široké je zároveň i spektrum jeho odpůrců. Dlužno uvést, že Nietzsche poskytuje oběma stranám hojnost nábojů: ač nemůžeme pochybovat o tom, že Nietzsche je nepřitelem státu, propagující nezávislost na státě ve jménu svobodného individua: lidé pod ochranou státu zlenivěli, využívají jej jako nástroj k vlastní obživě; je rovněž také hlasatelem silné vlády a moci státu.⁶ Jednoduše řečeno, každý u Nietzscheho najde část díla, pasáž či větu, se kterou se určitým způsobem ztotožňuje, která je mu z nějakých důvodů myšlenkově blízká a sympatická, a tu si odnáší. To je i důvodem, proč byly v minulosti Nietzscheho myšlenky zneužity fašisty, samozřejmě ve zcela jiném významu než je mínil sám Nietzsche. Přispěl tomu možná také apelativní nádech, který Nietzsche propůjčuje svým názorům, aby jim vtiskl vážnost. Ten zároveň představuje v interpretaci další problematický moment.⁷

Otázka správné interpretace Nietzscheho díla je zasazena do kruciólního momentu, uvědomění si, že každé jeho dílo má dvojité základy. Nietzsche má tvář *Janusovu*⁸: ač je filosofem a předkládá nám ve svých dílech filosofické myšlenky, prosazuje je jako sofista, s oním bojovným a živelným nábojem, s oním apelativním nádechem, jímž se u nich inspiroval, aby nemohly zůstat nepovšimnuty.⁹ Jsme dobře obeznámeni s faktem, že od dob sofistů pochází ono slavné: pravdu má ten, kdo ji lépe prosadí, kdo si lépe dokáže obhájit své slovo. S čímž se v určité modifikaci setkáváme dodnes, např. ve sféře právníkové. Vždyť právě potřeba a služby sofistů vzrostly ze zájmu o zdokonalení rétoriky, z potřeby promlouvat k většímu publiku a dokázat na něj zapůsobit. Pokud si nyní uvědomujeme tyto skutečnosti, nesmíme propadat agresivně Nietzscheho stylu, brát příliš vážně jeho bojová hesla, neboť právě po vzoru sofistů miluje Nietzsche v boji silný výraz, hrubé zjednodušení, a jak dále uvádí Fink: „(...) úder pěstí a otrávený šíp“.¹⁰ Takto poučení budeme dále přistupovat k interpretaci Nietzscheho díla.

⁶ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 250 - 251.

⁷ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 62.

⁸ Janus, často uváděn jako bůh času, je v římské mytologii bohem dvou tváří, z nichž jedna hleděla vpřed a druhá vzad, bohem počátku a konce. Zosobňuje dvojí pohled ve smyslu dvou možných úhlů pohledu, ale také hodnocení a posuzování, jež jsou vlastní právě Nietzscheho přístupu, jistou obdobou tohoto přístupu je Nietzscheho tematizace protikladů. (Hodovský, J. Janusova tvář morálních konfliktů (online). In *Morální konflikty v dnešní Evropě (Multikulturalita, tolerance, agresivita, odpovědnost)*. První. Olomouc: UP Olomouc, 1998, ISBN 80-7067-822-4. Updated 2000-24-03 [cit. 2013-02-17]. Dostupné z: <http://www.ped.muni.cz/wphil/clenove/hodovsky/texty/janus.htm>.)

⁹ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 50, 62.

¹⁰ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 62.

1.3 Probuzení ze snu jako zpřetrhání dosavadních vazeb a prudká změna pozic neboli zazvonil zvonec a Wagnerovi se Schopenhauerem je konec

V souvislosti s linií osobního Nietzscheho života, představuje, dle Finka, druhá etapa nepochybný zlom, nezhojitelnou trhlinu, kdy se Nietzsche odpoutává od svých v mládí uctívaných hrdinů, rozchází se s Wagnerem a odvrací se od Schopenhauera. V tomto období se probouzí z romantického snu uctívání hrdinů, aby se mohl osvobodit k sobě samému a začít hledat nový, vlastní výraz - dosud byl ovládán a ovlivňován svými velkými vzory, Schopenhauerem a Wagnerem, kterými se nechával inspirovat, zčásti přejímal jejich myšlenky a do obou těchto svých učitelů vkládal příliš mnoho ze sebe. Nyní se osvobozuje k sobě samému, vymaňuje se z vazeb uctívání, kterými byl příliš dlouho svazován, odváděly jeho pozornost od nepřenositelné úlohy vlastního života. V životě každého myslitele, jak kdesi Nietzsche uvádí, musí přijít moment, kdy se vzepře myšlení svých učitelů, které dosud uznával a začne je postupně přesahovat. Fink jej v tomto probuzení označuje osvícencem.

Knihou *Lidské, příliš lidské* Nietzschemu poskytuje vypořádání se s tímto odtržením, odpoutáním se od dosavadních ideálů. Nietzsche vystupuje ze „*skrytého stádia, podzemního dění*“ a prožívá akutní krizi. Kniha proto ztělesňuje ve vnitřním Nietzscheově životním vývoji důležitou roli, jak ji později tituluje v díle *Ecce homo*, je mu „památníkem krize“. V prvním období své tvorby si Nietzsche utvořil jakýsi ideál kultury, který téměř zahrnoval Schopenhauerovy a Wagnerovy intence, vytvořil jej z úcty k nim jako ke svým velkým vzorům a z odporu k době. Metodický obrat toliko připisovaný na vrub druhému období, se začíná rodit právě v okamžiku konce první etapy, kdy si Nietzsche uvědomí, že v ní sice rozpracoval některá svá hlavní filosofická témata, ale vsadil je do netragického směřování k ideálu, kterého je teprve potřeba dosáhnout a naplnit jej, proto první období označuje pouhým slibem.¹¹

Své tvorbě Nietzsche přikládá zvláštní důraz v tragickém myšlení, to je vlastní již první etapě. V díle *Zrození tragédie z ducha hudby* je nám zprostředkováno skrze Apollinské a Dionýské umění, vyznačuje se vědomím neoddělitelnosti do sebe zaklesnutých dvojznačných pudů. S tragickým myšlením se shledáváme tam, kde spolu v neustálé konfrontaci zápasí a navzájem se napětím udržují v rovnováze dva protichůdné instinkty v jedné bytosti, teprve z tohoto může vyrůst velikost. V tomto smyslu se stává Nietzschemu předmětem kritiky Sókrates, který pohlíží na svět netragickým pohledem a stejně netragická

¹¹ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenth, 2011, s. 49 - 50.

je i současná doba, takové myšlení je netvůrčí a slepé. Prvním krokem ke skutečnému tragickému myšlení, které zahrnuje nejhlubší poznání světa a je mu přiřknuta schopnost tvorby stejně jako poznání, bude rozbití domnělého ideálu utvořeného v prvním období. Nietzsche si za cílem dosažení tohoto postoje ordinuje kúru studenou vodou v podobě změny stanoviska a uskutečňuje metodický obrat v hodnocení celé kultury - metafyziky, morálky, umění, náboženství a vědy. Později, ve snaze dosáhnout tragického myšlení, které ve svých pracích prvního období pouze obdivoval, mu bude úsilí o osvobození ducha neoddělitelnou součástí tohoto myšlení.¹²

Vůči ranému myšlení je tak *Lidské, příliš lidské* kontinuitou i převrácením naruby, ve středu Nietzscheho zájmu sice stojí stejná témata, kterými navazuje na předchozí období, dostávají však zcela nový náboj a jsou zatížena radikální změnou pozic. Působí na nás, jakoby Nietzsche náhle popřel vše, co předtím tvrdil.¹³ Pokud mu v prvním období bylo východiskem umění, ve druhém období je odsunuto a vystřídáno optikou vědy, která lépe vystihuje atmosféru obklopující celé druhé období. Nietzscheho filosofie se tu začíná projevovat jako chladná vědecká nedůvěra vůči všem ideálům a idealistickému podvodu, kritizuje vše, co existuje v zázemí, ve světě, který je za vezdejším světem.¹⁴ Sám Nietzsche změnu stanoviska chápe jako rozchod s tím, co hlásal doposud. Ke spisům raného období si v létě 1877 zapisuje: „*Ke čtenářům svých dřívějších spisů chci výslovně prohlásit, že jsem se vzdal metafyzicko-uměleckých názorů, které tyto spisy ve všem důležitém ovládají: jsou příjemné, ale neudržitelné.*“¹⁵

Také Fink Nietzscheho pozice popisuje jako „na hlavu postavené“, stáváme se svědky radikálního obratu. Pokud v raném období byla mladému Nietzscheovi svatá trojice: Schopenhauer, Wagner a řectví výchozím bodem, v druhém období je zrazuje ve jménu vědy, která nyní vede dozor nad metafyzikou, uměním a náboženstvím jakožto nad odsouzenými nebezpečnými vězni, kteří se provinili svou iluzorností, a ty je jako takové potřeba popravit.¹⁶ Věda v podobě chladné psychologické a historické analýzy získává stěžejní postavení. Demaskuje svět a původ hotové pravdy jako symptom naší potřeby, jako lidské, příliš lidské a odhaluje domnělé tvrzení o podstatě světa. Veškeré strasti světa, jež díky ní vycházejí najevo, je třeba přijmout a vyrovnat se s nimi bez jakýchkoli berliček, výhradně s lidskými

¹² KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 30 - 31, 39.

¹³ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 14.

¹⁴ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 59, 62.

¹⁵ NIETZSCHE, F. *Pozůstalost 1876-1877* in KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 39.

¹⁶ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 48 - 50.

prostředky, nikoli jako satyrové a Olympané, nýbrž jako lidé. Sám Nietzsche s odstupem času určuje hlavním smyslem díla *Lidské, příliš lidské* velké odpoutání.¹⁷

Hlavním cílem Nietzscheho vědy je vykořenění omylů z podstaty světa a následné uznání jejich hodnoty. Abychom tuto tezi prozatím stručně shrnuli, Nietzsche nejprve prostřednictvím vědy v podobě chladné nedůvěřivé analýzy demaskuje deziluzivní charakter všech ideálů, které kritizuje jakožto nadlidské, tj. nejsou ničím více než lidské, nýbrž pouhé odlesky lidského. Prokáže-li jejich tisíce let opomíjený a zapomenutý původ, který je nikoli nadlidským, ale lidským - my sami jsme si je vytvořili, dokáže tak zároveň neplatnost všech ideálů v podobě náboženství, metafyziky, umění i morálky. K tomu v *Ecce homo* dodává: „Kde vidíte vy ideální věci, vidím já - lidské, ach až příliš lidské.“¹⁸ Zpětně je ale nutné nahlédnout opodstatněnost těchto ideálů a uznat jejich hodnotu pro život - člověk, ve svém ambivalentním charakteru, je schopen tyto ideály rozeznat, ale pro život je potřebuje.¹⁹

1.4 Co rozumíme heslem "lidské, příliš lidské"?

„Lidské, příliš lidské“ je chápáno jakožto heslo, jež Nietzschemu umožnilo stát se součástí osvícenského tažení vůči náboženství a metafyzice.²⁰ To oč Nietzschemu pod záštitou tohoto hesla primárně běží, je opětovný návrat k člověku samému, který se sám sobě ztratil, protože zatížil svůj život velkými břemeny, tj. iluzemi a ideály v podobě náboženství, metafyziky a morálky. Před nimi se člověk sklání jako před nadlidským a zůstává uvězněn v jejich otrocké nadvládě, podle nich pořádá celý svůj život a neustále se vztahuje k onomu nadlidskému, orientuje se podle něj. Člověk si již neuvědomuje, že je to právě on, kdo klade na nebe hvězdy, které ho vedou a je to právě on, kdo stvořil boha, před kterým se nyní sklání.²¹

Nietzsche proto usiluje o proměnu základního postoje v metamorfóze lidské existence. Vůdčí myšlenkou v díle *Lidské, příliš lidské* je Nietzschemu zaměřit svůj pohled výslovně na člověka, který všechny své otázky soustřeďuje v sobě, a skrze kterého je teprve možné interpretovat všechna ostatní jsoucna. Člověk již dále nebude hledat síly vně sebe samého, nýbrž v sobě, nebude dále spoután metafyzikou a zásvětím, které existuje za tímto světem, nýbrž bude se vztahovat ke světu, ve kterém žije a ve kterém se primárně pohybuje, nebude

¹⁷ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 10 - 12.

¹⁸ NIETZSCHE, F. *Ecce Homo: Proč píšu tak dobré knihy - Lidské, příliš lidské* in FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 52.

¹⁹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 14.

²⁰ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 9.

²¹ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 60.

stísňován žádnými nadlidskými mocnostmi. Stává se svobodným a ve své svobodě se vztahuje k životu jako k experimentu, svůj život zakouší jako odvalu.²²

Heslo „lidské, příliš lidské“ nemůžeme tedy chápat příliš nevinně, jako by se snad Nietzsche obracel k nízkým, pozemským věcem, jako by šlo o světské puzení marnosti, naopak, jeho základní tezí je, že právě ono nad-lidské je vskutku jen příliš lidskou emoci. Nadlidské je pouhým odleskem lidského, fatou morgany, ve které se tvořivost člověku vlastní jeví zvenčí. Shodný popis nacházíme i v díle *Filosofie lidského, příliš lidského*, kde se „lidské, příliš lidské“ vymezuje jako opak nadlidského a popírání zázračného, opak toho, co má být „za zrakem“, co nám má zůstat skryto a zároveň, co se přičí analýze.²³ Nicméně deziluzivní odkrývání všech příliš lidských důvodů, o které bude Nietzsche usilovat, a jež stojí v základech všech ideálů, nevede pouze k popření a devalvací náboženství, morálky, umění a metafyziky, jak bychom si mohli z počátku myslet, ale za tímto počinem se skrývá něco daleko hlubšího: osvobození člověka od života ve lži, obrat k člověku, nad kterým se již neklene nekonečno, které na sebe bere podobu věci o sobě, mravního zákona či boha, nekonečno je odhalováno v člověku. Člověk je bytostí sebe sama překračující, jenž může sám rozvrhovat své hvězdné nebe ideality. Tzn., Nietzsche boří ideály, o nichž se člověk mylně domnívá, že jejich původcem je jakási vyšší autorita, např. nějaký Bůh, zázračná bytost, absolutní duch, kterým je zapotřebí se podřídit a klanět. Vrací zpět do rukou člověka moc, jež je mu vlastní, totiž moc utvářet tyto ideály tím, že mu navrací paměť, umožňuje mu rozpomenout se, jak vznikly, ukazuje mu jejich pravý původ, jejich podmíněnost. Nikoli vyšší bytost, nýbrž sám člověk je stvořil a bude-li chtít, je v jeho moci utvářet další, leč to jistě není v jeho zájmu, Nietzsche razantně zasahuje proti jakýmkoli ideálům.²⁴

„Lidské, příliš lidské“ současně skrývá psychologické pozorování, se kterým bývá přímo ztotožňováno.²⁵ Nietzsche ve svém pátrání po odhalení iluzivního původu v základech metafyziky, umění, morálky a náboženství, usiluje o to, tento důkaz, jakožto vědecký, předvést skrze psychologické prohlédnutí. Centrální postavení v jeho myšlení zaujímá psychologie, nikoli spekulativní, nýbrž destruktivní, analyzující, odhalující, odkrývající. Nietzscheho filosofii je vlastní, že je vyslovována přes psychologii, tj. prostředky jemu vlastní sofistiky, jak již bylo vysvětleno výše. Cílem Nietzscheho psychologie má být filosofie důsledné a aktivní deziluze, jež umožní návrat člověka z nadoblačných a neskutečných výšin ideálu. Začíná ve své „filosofické laboratoři“ nedůvěřivě pitvat,

²² FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoyomenh, 2011, s. 50, 60.

²³ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 9, 12.

²⁴ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoyomenh, 2011, s. 53, 60, 63

²⁵ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 12.

pod velkou lupou do duše lidstva, největší lidské city, kriticky se na ně zaměřuje a odhaluje je jako podvod, jako idealismus. Finkovo pojetí díla *Lidské, příliš lidské* jako knihy, která se ostře, břitce, ba zlovolně zřiká každé formy idealismu, proto můžeme považovat za velmi výstižné.²⁶

Na tomto místě snad všem vytane na mysli stejná zvědavá otázka, a možná se budeme poněkud zdráhat odpovědi, obávající se, co nám přinese: Co člověku a vůbec z člověka samotného zbude, provedeme-li Nietzscheho důslednou deziluzi, připravíme-li se o ty největší city a hodnoty, odhalíme-li je skutečně jako podvod? Nejsou totiž těmi největšími lidskými city právě náboženství, metafyzika, morálka a umění, a netvoří jako takové právě ony nitro člověka? Jelikož člověk se velmi rád vztahuje ke své budoucnosti a snad ještě raději se o ni obává, jen velmi neochotně a nedůvěřivě bude přijímat, co mu Nietzsche nabízí. Jakoukoli změnu, jež by zasahovala do ustáleného, relativně pohodlného života v iluzích, ponese velmi těžce a jen ti nejodvážnější z nás dokážou překročit „přes okraj“. Proč by nás jinak všechny společně na tomto místě přepadla tatáž tíživá otázka a možná jsme i poněkud znervózněli: Má se z člověka na základě myšlení, jež mu jediné zbude, stát člověk skeptický, zoufající si nad svým osudem, nebo nezbude z člověka vůbec nic? „*Nezvrátí se tak ale naše filosofie v tragédii? Nestane se pravda nepřítelem života, tedy nepřítelem čehosi lepšího? Na jazyku nám leží těžká otázka, ale nechce se jí zaznít: je možné setrvat vědomě v nepravdě? anebo, jestliže tomu tak být musí, není lépe dát přednost smrti? Neboť neexistuje už žádná povinnost; morálka, nakolik byla povinností, byla naším způsobem uvažování zničena stejně jako náboženství.*“ (MA, § 34) Ponechme všechny tyto otázky prozatím stranou, neboť ještě nejsme dostatečně připraveni, abychom na ně mohli odpovědět. Avšak neustále je mějme na paměti při dalším čtení. Vrátime se k nim tehdy, až budeme více poučení ve věcech, o které Nietzschemu jde, a lépe pochopíme veškeré souvislosti.

Nietzsche mluví o vzniku metafyziky, náboženství, umění a morálky z tzv. *zastřenyých podzemních pudů* a tužeb člověka, nahlíží na metafyziku jako na fikci, životní lež, ve které žijeme, sen, který sníme. Rozvrhuje psychologii, která odkrývá důležitou roli potřeby útěchy pro lidský život, nad níž jen stěží najdeme skeptičtější a nedůvěřivější. Metafyzika pramení z této potřeby, člověk trpící nedostatkem, pocitem méněcennosti, postižený kletbou konečnosti lidského života, kterou musí vláčet jako břímě na ramenou po celý svůj život, potřebuje něco, pod co by se ve svém prokletí a ve světě, který mu připadá cizí, mohl skrýt. K čemu by se mohl uchýlit jako k jistotě. Metafyzika mu dopřává odpovědi, které touží slyšet,

²⁶ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenth, 2011, s. 52, 55.

umožňuje mu překročit práh své konečnosti a vztahovat se k bezmezným výšinám v podobě bohů a dalších fikcí. Nietzsche bude v *Lidském, příliš lidském* usilovat o opak. Nechce, aby člověk s úctou poníženež klečel před „nadhledskými“ silami a podřizoval se jim. Jeho koráb člověka míří do nových moří, aby se odrážel od všech pobřeží do nekonečna, které se již neklene nad člověkem jako něco nadhledského: nekonečnost je odhalena v člověku samém, jež nadhledské vnímá jako skrytou oblast vlastní podstaty, a stává se nadčlověkem. Od tohoto momentu má být velikost člověka spatřována v odvaze a pokusitelském postoji. Člověk zakouší, co to znamená být svobodný od všeho „nadhledského“, od bohů, morálky i metafyziky.²⁷

Ve své psychologii Nietzsche dokazuje, že za všemi pojmy metafyziky tedy stojí lidský nedostatek a strádání. Metafyzika pomáhá člověku pochopit a interpretovat jeho samého i svět. Svého uplatnění dochází především u mladého člověka, kterému pomáhá vyrovnávat se s nepříjemnými aspekty života, ukazuje mu silný význam i těch opovržených stránek, obzvláště, je-li sám se sebou nespokojen, pak se s tímto pocitem snáze ztotožňuje, když v tom, co na sobě odmítá, rozpoznává nejhlubší záhadu nebo nouzi světa:²⁸ „*Cítit se méně zodpovědný a zároveň vidět věci v zajímavějším světle - to je pro něho dvojím dobrodiním, za něž metafyzice vděčí.*“ (MA, § 17)

Samo psychologické odhalení lidského v základech náboženství, metafyziky i morálky, kterým je, v důsledku údelu lidské zapomnětlivosti, umožněno klenout se jako velkým pilířům nad lidskými hlavami, až k nad-nebeským výškám, dotýkaje se hvězd a procházejí nebem, je Nietzsche už vyvrácením - dokazuje lidský ba pozemský původ „nadhledských“ mocností. Nietzsche odhaluje člověka jako toho, kdo rozvrhuje. Tyto rozvrhy však již opomněl, jestliže si sám neuvědomuje svou skrytou tvořivost, domnívá se, že existuje bůh vně jeho samotného a mravní zákon, kterým se musí řídit.²⁹

Shrňme nyní, k čemu jsme prozatím dospěli. Metafyzika z Nietzscheho odhalování vychází jen jako pouhý duševní ventil, který si lidé vytvořili v době pocitů úzkostí, strádání a nedostatku, aby je zároveň částečně zbavila zodpovědnosti za ně samotné.³⁰ Stejně, jako si Nietzsche vytvořil svobodné duchy, aby mu byli společníky v době, kdy se mu nedostávalo přátel.³¹ „*Metafyzika (...) smí být označena za vědu, jež jedná o základních omylech člověka, avšak tak, jako by to byly základní pravdy.*“ (MA, § 18) Především je třeba si uvědomit, že

²⁷ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 54, 63.

²⁸ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: Oikoymenh, 2010, s. 27 - 28, §17.

²⁹ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 54.

³⁰ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 54.

³¹ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: Oikoymenh, 2010, s. 10.

metafyzika, ale i náboženství mohou vznikat jen tehdy, připadá-li člověk sám sobě cizí, nevyzná-li se v sobě samém, bloudí-li po světě, toužíce po něčem vyšším, co by jej naplňovalo a uspokojovalo v jeho strádání a jeho tužbách. Psychologické sebepoznání je tím, co nás může ochránit od těchto strašáků. Skrze něj můžeme dojít k filosofické reflexi, jež je průlomem a vytržením člověka z dlouho trávajícího zapomnění v jeho upadlosti do všeho „nadlidského“. Člověk může opět nabyt svého tvůrčího rozvrhu, neztrácí se již v tom, co bylo jím samým rozvrženo.³² Nietzsche proto upíná zrak k doposud opomíjeným nejbližším věcem, zabývá se lidskou tělesností, ba i životosprávou, vztahy mezi lidmi, bydlením, atd., aby našel skutečný lidský život.³³ Hlásá: „*Musíme se opět stát dobrými sousedy nejbližších věcí a nepřehlížet je tak pohrdavě pro oblaka a noční obludy.*“³⁴ Toto své nové zaměření označuje vědeckým.

Věda *Lidského, příliš lidského* bude Nietzschemu významným nástrojem deziluzivního odkrývání pravého původu všeho „nadlidského“ - úkolem Nietzscheho v díle *Lidské, příliš lidské* tak bude podrobit vznik názorů, které nás ovlivňují v každodenním životě, ale i vznik poznání, které v nich žije, vědecké analýze. Věda *Lidského, příliš lidského* je Nietzschemu tím nejbližším a nejvěrnějším společníkem, jehož prostřednictvím ukazuje druhou stranu vznešeného a ideálního a vztahuje se k uznání hodnoty nízkého. Vědecká epocha, je tím, co nám přináší vítanou distanci, z níž je teprve možné zakusit, jak přehnané jsou lidské nároky na poznání světa, kde si člověk ukládá úkoly lhostejné pro život.

Nyní už chápeme, že *Lidské, příliš lidské*, ztělesňující výzvu ke svobodě „velkého odpoutání“ (vymanění se z pout nadlidských mocností, ale i ze svázanosti vlastními předsudky, tj. ze života v sebeklamu), na sebe bere náročný úkol směřovat k onomu „stát se pánem svých Pro a Proti“, být sám sebou. To znamená, být pánem všech svých sklonů či instinktů bez rozdílu, a rovněž pánem nad sebou samým, k čemuž náleží osvobodit se od všeho „nadlidského“, stejně dobře jako odpoutat se od věcí pro člověka nejmilejších. Zrada vlastních sklonů a hodnot, svým způsobem zcizení se sobě samému, abychom posléze mohli objevit, kým skutečně jsme, a vztahovat se tak pouze k sobě samým. Poznat sebe samého jako toho, ke komu se již budeme ve všem obracet. To je zařazeno pod onou myšlenkou - stát se pánem nad sebou samým - nikoli privilegování některých svých hlubokých sklonů či instinktů, jak bychom si mohli myslet. Má-li se vědec proměnit ve „svobodného ducha“, „(...) *jimž je tato kniha, kniha s těžkým srdcem srdatá, pod titulem*

³² FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoyomenh, 2011, s. 54, 55, 67.

³³ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 35 - 36.

³⁴ NIETZSCHE, F. MA II, WS § 16 in KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 35.

„*Lidské, příliš lidské*“ věnována (...)“ (MA, předmluva, s. 10), musí být nejlepším dobrým sousedem nejbližších věcí.³⁵

1.5 Svobodný duch a motiv poutnictví

Jak bylo uvedeno v předchozím odstavci, kniha *Lidské, příliš lidské* je věnována tzv. svobodným duchům, ti nás provází téměř celou knihou, proto je nyní záhodno tento termín více ozřejmit. Svobodní duchové se zrodili v těžkých dobách, kdy měli být nápomocni Nietzsche, aby nepozbyl dobré mysli. Zastupovali úlohu zdatných společenských druhů, stali se mu kompenzací chybějících přátel. Sám Nietzsche píše: „(...) *takových „svobodných duchů“ není, nebylo - ale, jak řečeno, tehdy jsem jich měl zapotřebí (...)*“ (MA, předmluva, s. 10). Není však vyloučeno, že by v budoucnosti nemohli existovat, sám Nietzsche o tom pochybuje nejméně, nadcházející Evropa je mít bude, ne pouze jako výplody fantazie, jako pouhé stínohry, nýbrž tělesně a hmatatelně: „*Vždyť už je vidím přicházet, zvolna, pozvolna; a třeba jejich příchod o něco urychlím, jestliže již napřed popíšu, za jakých okolností je vidím vznikat, po jakých cestách přicházet?*“ (MA, předmluva, s. 11)

V této části kapitoly nám tedy půjde především o to, zaměřit se na svobodného ducha, v němž Nietzsche vkládá své naděje jako v překonavatele metafyzických představ a stavitele nové, vyšší kultury. Je jím nepochybně on, kdo má dle Nietzscheho vědeckým bádáním rozbít všechny ideály a přivést člověka na práh nové, dokonalejší formy - člověka vědeckého. Má být člověku vzorem hodným následování k okamžiku zlomu: novému stylu života, jenž se zrodil z vědy. Svobodný duch vnáší chladný závan rozumu všude tam, kde doposud vládly vášně a slepá víra, zároveň si je vědom, že musí zpětně uznat všechny iluze a omyly, v nichž člověk dosud přežíval, jinak by byl uvržen do nicoty. K uvedenému je zapotřebí, aby nejdříve svobodný duch podstoupil očistnou kúru, aby došel svého uzdravení. To znamená, oprostil se všeho „nadhledného“ a dokázal se z něj vyvázat, vyrazeje do světa odhodlán prozkoumat jej skrz na skrz.³⁶

Pro svobodného ducha je tak evidentně rozhodující postupné dozrávání a posun k dokonalosti, jež mu zaručuje velké odpoutání. Před ním byl duchem vázaným, nejpevněji svázaným v případě lidí vysokého a vybraného druhu povinností: pokorou před vším, co má být uctíváno, vděčností za místo, na němž mohl vyrůst atd. Svobodný duch je negací ducha vázaného, který je náhle ve své svázanosti otřesen, bez jakéhokoli předchozího varování

³⁵ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 10 - 12.

³⁶ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 164 - 166.

a dochází své proměny. Velké odpoutání přichází náhle, z čista jasna jej vytrhuje ze všeho dosavadního. Počíná jím velkolepý proces směřující ke svobodě, jehož nejbytostnějším určením je osvobození a navrácení svázaného ducha k životu v novém objasňujícím světle.³⁷

Tento proces, shrnující pod sebou postupný vývoj přicházení a dozrávání vázaného ducha k sobě samému, čehož realizací je duch svobodný, můžeme pracovní rozčlenit do několika fází. Budeme se potýkat celkem se čtyřmi. Počátečním bodem, ze kterého bude svobodný duch vycházet je nemoc. K vyléčení nemoci je zapotřebí léčebné kúry, kterou si svobodný duch sám ordinuje, pomocí té má být uzdraven a dosáhnout kýžené svobody. Období kolem roku 1881, ve kterém se pohybujeme, je souběžně uzdravováním Nietzscheho samého, při zpětné reflexi jej označuje i svým uzdravováním, a to nikoli pouze faktickým. Uzdravení u něj symbolizuje překonání několikaleté „zimy“, období nedůvěry a pochybností, ve kterém se zaměřuje především na drsné a hořké stránky poznání. Tato kritická fáze v jeho myšlení započala výše zmiňovaným rozchodem s Wagnerem a Schopenhauerem a zahájením práce na *Lidském, příliš lidském*. Nietzsche si tento kritický postoj zvolil, aby se sám mohl vymanit z vlastních iluzí a vyléčit se z nich. Především pak, ze své idealizace tragického smýšlení, která je patrná v první fázi Nietzscheho tvorby. Později toto období pojmenuje obdobím pouště a odříkání.³⁸ V návaznosti na naše předchozí dělení procesu zrání svobodného ducha do několika fází, budeme nyní jednotlivě rozčleněné fáze postupně sledovat v chronologickém pořadí, doprovázejíce ducha při jeho strastiplném putování za uzdravením a pokusíme se je popsat.

Náhlé otřesení duše, popsané výše, jež vnímáme jako fázi druhou, neboť ducha přepadá v první, počáteční fázi „nemoci“, předznamenává a má přímou návaznost na fázi třetí: duše je v ní totiž ovládnuta jakoby příkazem, cítí neovladatelnou touhu odejít, objevovat svět, je poháněna nezkrotnou zvědavostí, je jí jedno kam půjde, hlavní je nesetrvat na místě. „*Raději zemřít než žít zde.*“ (MA, předmluva, s. 11) Tak je nabádána oním příkazem. K tomuto „zde“, dosavadnímu „domovu“, který milovala, a znamenal pro ni vše, se pojednou obrací s hrůzou, nedůvěrou, přistupuje k ní náhlé vábení Érotu v podobě putování, touhy po všem, co je cizí a nové, po cizině a zcizení, vystřízlivění. Je to první vítězství na cestě ke svobodě.³⁹

Třetí fáze nám umožňuje pohlédnout na „odpoutaného osvobodence“, jež je ponořen do snahy dokázat sobě samému svou moc nad věcmi. Zakoušejíce obrácený charakter věci,

³⁷ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: Oikoymenh, 2010, s. 10 - 11.

³⁸ KOUBA, P. *Smysl konečnosti*. Praha: Oikoymenh: 2001, s. 33.

³⁹ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: Oikoymenh, 2010, s. 10 - 11.

převrací je na ruby, jeho tvář při tom modeluje zlý smích a jeho chtivost zůstává neukojena, vše se před ním má na pozoru, čeho se zmocní, je pohrouženo nebezpečným napětím jeho pýchy, je veden fascinací rozbalovat vše, co nalézáme zavinuté, chráněno studem. Svůj „hřbet“ ohýbá s pokorou před věcmi se špatnou pověstí, věcmi zapovězenými, plížící se zvědavě kolem nejzakázanějšího.⁴⁰ Nietzsche tím míní situaci „svobodného ducha“, jenž si v tuto chvíli uvědomil, že svět, ve kterém doposud žil a chápal jej domovem, který se domníval, že velmi dobře zná a cítí se v něm v bezpečí, ve kterém se vztahoval k životu jako k určité jasně vymezené hierarchii hodnot, pojednou ztratil všechny tyto náležitosti. Zjistil, že za životem, který žil, existuje ještě cosi jiného, „další sféra“, a že tento život byl pouze obrazem, lží, fikcí, již si sám utvořil, „schránkou“, ve které přebýval, nikoli skutečností. Proto je z ní nyní třeba vykročit „ven“ a objevovat svět. S prvním vykročením nabyt smělosti a odvahy, uvědomil si velkou ztrátu času, kterou promarnil ve „schránce“, proto se jeho odhalování světa se vším, co k němu náleží, projevuje jako běsnění a nezastavuje se před ničím, ani před tím nejzapovězenějším. Nietzscheho svobodný duch se ničeho nezalekne, je veden opovázlivostí, pyšní se chladnou povahou a chtivostí vše vyzkoušet, vše prozkoumat. Co ostatním zůstává zapovězeno, odhaluje svým kritickým a analyzujícím pohledem. Nepociťuje ostych ani respekt, v čemž má určitou výhodu, jelikož dohlédne mnohem dále, mnohem hlouběji a mnohem blíže ke kořenům, do tajemnějších zákoutí všech věcí a nesklápí zrak ani před tím nejuctívanějším. Neexperimentuje pouze s věcmi, tedy se světem, ale také s bohem a se sebou samým. Pronásleduje pravdu, zbavenou iluzí, a to i za cenu ztráty vlastního života. Bylo by velkou chybou interpretovat jej jako strnulost, pevný zatvrzelý postoj, zatuhlý a neaktivní princip - je pravým opakem. Je nutné na něj pohlížet jako na figuru přechodu, aktivní a dynamický princip.⁴¹

Běsnění, jež však svobodného ducha nyní žene jako nezkrotná touha do všech koutů a stran světa, je zatím pouhým blouděním po světě. Je bezcílné, neřízené jakýmkoli řádem, či pravidlem, jako když se ztratíme v lese a bezcílně křížujeme kroky od stromu ke stromu, netušíce, kde se vlastně nalézáme. Přitom všude kolem sebe šíří otazníky, ty vznášejí se nad ním jako mrak, který jej provází na každém kroku: „*Nelze nakonec obrátit všechny hodnoty? je dobro snad zlo? a bůh jen vynález a finesa ďáblova? (...)*“ (MA, předmluva, s. 12) Takovými myšlenkami je sváděn čím dál více z cesty a zaváděn hlouběji a hlouběji

⁴⁰ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: Oikoymenh, 2010, s. 11-12.

⁴¹ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 57.

do temného lesa, kde je mu jeho jedinou přítelkyní, doprovázejíce ho na každém kroku samota.⁴²

Od samoty v temných koutech lesa vede ještě daleká cesta k uzdravení, třeba i roky ozdravné kúry zahrnující spoustu bolestně-radostných proměn. Jako když v lese objevíme pěknou pláň s hojností lesních plodů, celí hladoví přistoupíme k jednomu z nich a neuvážlivě vložíme voňavý plod do úst, pojednou nám zhořkne chuť a kroučíme se v bolestech. Příště přicházíme poučení, nejprve si keře dostatečně prohlédneme a pokusíme se určit, o jaký plod se jedná. Nebo stejně tak, pokud se snažíme rozdělat oheň způsobem, o kterém jsme se po celý život domnívali, že je správný, že jím to lze, ač jsme to nikdy nedělali. Nezdaří se nám to, pak musíme tento způsob nejdříve překonat, připustíme si, že je nesprávný, pochopíme, že jsme žili v iluzi a získáváme určitý odstup, abychom si mohli vytvořit způsob nový, vlastní a účinný. Naštěstí jsme drženi vůlí ke zdraví, postupně si tak přivykáme „lesnímu životu“. Člověk je ale už i ve svém „bloudění“ provázen stavem, kdy zakusil neomezené svobody, rozletu, je vymaněn z pout lásky a nenávisti, je tak blízko a tak daleko, jak chce být a současně je rozmazlován nesmírnou mnohostí, kterou pod sebou uviděl. Proměnil se v protiklad těch trápících se věcmi, které se jich netýkají.⁴³

Nastává poslední fáze, poslední malý krůček, svobodný duch se zvedá z nemocničního lůžka po těžkém komatu, již přestává být lazarem, již není ztracen v lesích. Pomalu přichází k životu. Téměř se vzdorem otevírá oči a teprve nyní spatřuje to, co je blízko, a tyto věci vidí proměněné, jakoby zatím, co spal, nabyly nevidaného kouzla. Klade si otázku: „*Kde jen to byl?*“ (MA, předmluva, 13) Při ohlédnutí zpět pohlíží na cestu s pokorou, vděčen svému putování, že nezůstal „doma“.⁴⁴ „*Byl mimo sebe: není o tom sporu. Teprve teď sám sebe vidí - a jaká překvapení ho tu čekají! Jaká neznámá mrazení! Jaké štěstí ještě i v únavě, dávné nemoci, v recidivách zotavování! (...) Jsou to nejvděčnější zvířata na světě, a také nejskromnější, tihle opět k životu napůl přiklonění rekonvalescenti a ještěřky: - jsou mezi nimi tací, kteří nepropustí žádný den, aniž mu na vzdalující se lem zavěší píseň chvály.*“ (MA, předmluva, 13)

Shrňme tedy pro přesnost ještě jednou stručně fáze, jimiž svobodný duch prošel. První, počáteční pozici, ze které „svobodný“ duch jakožto ještě duch vázaný vyšel, byla nemoc: život v iluzích, jehož je třeba se oprostit. Ve druhé fázi byl vázaný duch vytržen náhlým otřesem ze všeho, co do této chvíle miloval a myslel si, že zná více než dobře.

⁴² NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: Oikoymenh, 2010, s. 11 - 12.

⁴³ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: Oikoymenh, 2010, s. 12 - 13.

⁴⁴ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: Oikoymenh, 2010, s. 13.

Překvapen ba až šokován, že žil v pouhé iluzi, začíná pociťovat nezkrotnou touhu odejít. Ve třetí fázi vyrazil do světa, aby poznal skutečný svět, ale ještě poněkud v šoku bloudil od jednoho ke druhému bez řádu, ač se neostýchal odhalovat ani to nejzapovězenější, avšak už v této fázi zakusil „neodolatelnou chuť“ svobody. Přichází poslední fáze - uzdravení. A konečně to je výsledek, kterého má být dosaženo skrze *Lidské, příliš lidské* - pozice zdraví. Pozice, kterou provází proměna cítění tak, že svobodný duch může putovat světem „*jako ušlechtilý zrádce všech věcí, a přesto bez pocitu viny*“ - již si nemusí nic odpírat, ovládne-li své vášně, zájmy i distanci, jelikož dokáže své sklony a vášně nasazovat proti sobě.⁴⁵ Takovýto svobodný duch není svobodným proto, že žije v harmonii s poznáním vědy, ale jen a pouze tehdy je svobodný, používá-li vědu jako prostředek ke svému osvobození od svázanosti a otroctví lidské existence spoutané falešnými ideály, „nadhledskými“ mocnostmi, aby se dokázal vzepřít a vyprostit z podmanění náboženství, metafyziky a morálky, ke kterým se již neobrací a neupíná jako k nekonečnu, které jej přesahuje.⁴⁶

Radost z uzdravení je svobodnému duchu především radostí z otevírající se možnosti nového přitakání: v lidském životě po dlouhém období svázanosti v otroctví všeho „nadhledského“, objevuje opět význam a váhu, nové, pozitivní koncepty celku světa. Postava svobodného ducha, která se svého času vznášela nad nejrůznějšími mravy a míněními s kritickým odstupem jí vlastním, prohledávala a demaskovala ony přijaté ideály v základech všeho „nadhledského“, nyní za nimi všemi našla pečlivě utajenou podmíněnost, a to v pravdě „*příliš lidského*“.⁴⁷ Byl to svobodný duch ten velký nedůvěřivec, který podezíral všude tam, kde člověk doposud nejvíce věřil a rozeznal skryté důvody všech ideálů, proto ve svém uzdravení může vynést na světlo pozoruhodné věci. Stojí před námi nový obraz člověka ve své velikosti poznávajícího, který byl dosud skryt za deziluzí, teď se však pyšní podobou svobodného ducha, ztělesňujícího pravdu odcizeného a zapomenutého života. A zároveň se tento svobodný duch stále více vzdaluje obrazu ledově chladného, kritického demystifikátora a nabývá výraznějších rysů smělého a pokusitelského lidského typu, který se životem experimentuje.⁴⁸

Člověk se ve svém opětovném sebezmocňujícím rozpomnění oprostil pout a tradic, které dodržoval, ač neznal jejich původ a nevěděl, proč tak činí. Lidé konečně dospěli k názoru, že ve světě, ve kterém žijeme, neexistují žádné hodnoty samy o sobě, nic není samo o sobě dobré, zlé, příjemné, či krásné, nýbrž tyto hodnoty věcem přisuzujeme my. „*Svět není*

⁴⁵ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 12.

⁴⁶ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 59.

⁴⁷ KOUBA, P. *Smysl konečnosti*. Praha: Oikoymenh: 2001, s. 33.

⁴⁸ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 63.

ani dobrý, ani špatný, natož pak nejlepší nebo nejhorší, a pojmy „dobro“ a „zlo“ mají smysl jen ve vztahu k člověku, ba možná nejsou ani zde, ve způsobu, jak se obvykle používají, oprávněné: v každém případě se musíme zbavit pomlouvačného i zkrášlujícího pohledu na svět.“ (MA, § 28) Hodnota a smysl ve světě, ve kterém se primárně pohybujeme, jsou relační, tj. vztažené ke skutečnosti, je to svět vztažený k člověku. Teprve tím, že jsme ve světě, získávají věci kolem nás smysl, a člověk je tím, kdo tento smysl udává - rozpomínáme se, že tyto vlastnosti jsme věcem propůjčili my sami a nikdo jiný. Svobodný duch je tím, kdo si opět uvědomuje, že je původcem hodnot, a to mu dovoluje rozvrhovat hodnoty nové, ale i přehodnocovat stávající.⁴⁹

⁴⁹ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenth, 2011, s. 62, 65 - 67.

2. Nietzscheho pojetí vědy napříč dílem *Lidské, příliš lidské*

Jednu z hlavních tematických částí díla *Lidské, příliš lidské* tvoří pojetí vědy. Je nutné mít na paměti, že Nietzsche v *Lidském, příliš lidském* promýšlí vlastní projekt vědy a částečně jej také uskutečňuje. Jeho věda utváří velice neotřelý a neobvyklý projekt a přitom obtížně představitelný. Ve svém pozorování věda vystupuje do popředí, bedlivě sleduje vznik a zánik představ, iluzí, zdání, pocitů i pojmů, zkoumá člověka jako výsledek několika tisíciletého procesu tvorby, a tak k němu také přistupuje ve svých analýzách, neopomíjí jeho historii, nezkoumá jej pouze v současné podobě. Jako taková vystupuje proti všem metafyzickým představám a zdáním, nahlíží jejich iluzornost, demaskuje jejich pravý původ a usvědčuje je z podmíněnosti.

V této kapitole se pokusíme blíže explikovat, oč Nietzscheho věda usiluje a vůbec přesněji vymezit Nietzscheho pojetí vědy, jak jej popisuje v *Lidském, příliš lidském*, ač jak brzy zjistíme, je to úkol poněkud nesnadný. Abychom mu mohli alespoň částečně dostát, nejlepším způsobem bude, když poukážeme na to, čím Nietzscheho věda není, tzn., vymezíme vědu vzhledem ke kontrapozici, kterou vůči ní zaujímá tolik kritizovaná metafyzika a postupně tak zároveň odkryjeme vztah vědy k perspektivě života - bezohlednost vědy, odhalující skutečné pravdy, vůči hodnotám života, reprezentovaných metafyzikou. Odtud dále můžeme přistoupit k jednomu z fundamentálních fenoménů, jenž se ve filosofii Nietzscheho objevuje - vznikání a zanikání protikladů a jejich vzájemné vymezování - jakož i k rozvinutí Nietzscheho koncepce poznání, se kterým je úzce spojen pojem pravdy. To vše je umožněno Nietzscheho „nefilosofickým“ stanoviskem, jež nás konečně přivede až k otázce kreativity jeho vědy. Nebo je snad pouhou destrukcí?⁵⁰

2.1 Definice vědy jako spleť problematiky *Lidského, příliš lidského*

Dosud jsme pojednávali o vědě jako o nejvěrnějším nástroji Nietzscheho destrukce falešných ideálů, chladné psychologické analýze, jež umožňuje metamorfózu lidské existence od svázanosti v otroctví všeho „nadlidského“ k člověku obracejícímu se do svého nitra, kde překračuje svou konečnost. Věda je oním prostředkem odhalování domnělých, pouze zdánlivě cizích ideálů, umožňuje člověku sebeosvobození z jeho samým způsobeného otroctví. Odkrývá skutečný původ náboženství, metafyziky, morálky i umění. Z tohoto důvodu je také

⁵⁰ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 19, 51.

značná část díla *Filosofie lidského, příliš lidského* věnována usilovnému pátrání po objasňující definici, vypovídající o charakteru Nietzscheho vědy, jež předchází samotnému pokusu vyjasnit tento termín, leč té se nám nedostává. Problém nastává vskutku tehdy, tážeme-li se: jakou definici vědy *Lidského, příliš lidského* nám vlastně předkládá sám Nietzsche?⁵¹

Chceme-li zde uvést ucelenou definici vědy *Lidského, příliš lidského*, již by nám Nietzsche ve svém díle odkázal, ba alespoň přesný popis, jak Nietzscheho věda postupuje, setkáváme se vzápětí s celou řadou nesnází, jež nám takovýto počín komplikují. Nietzscheho pojem vědy je obtěžkán četnými nejasnostmi, zapříčiněnými nedostatečným vysvětlením, jak danému termínu, v rámci díla *Lidské, příliš lidské*, správně rozumět. Dle Roreitnera se nám přes vynaložení nemalého úsilí, nedaří žádnou takovou definici nalézt. Nesnáze předestírá již samotný fakt, že „věd“ v textu vystupuje více a od jednoho k druhému aforismu se jejich význam mění. Z několika málo odkazů popisujících vědu, jež jsou rozmístěny v díle, získáváme pouhý hrubý nástin.⁵² Dle Finka se v důsledku ani o žádnou z pozitivních věd nejedná, „ale jde spíše o všeobecný a neurčitě vymezený způsob tázání a kritického zkoumání.“⁵³ Podobně smýšlí také Kouba, když tvrdí, že Nietzsche ani v tomto období, jakožto i v prvním období své tvorby, „neprovozoval konkrétní, pozitivní vědu v pravém slova smyslu - šlo mu především o ducha vědy, který ochlazuje víru v poslední, definitivní pravdy“.⁵⁴

Roreitner současně upozorňuje, že vztah vědy, jak je pojmána v *Lidském, příliš lidském*, je komplikován i vzhledem k ostatní Nietzscheho tvorbě, počínaje dílem *Zrození tragédie z ducha hudby* až po *Nečasové úvahy*, kde byla věda vystavována kritice. Nietzscheho provází kritický postoj k vědě, dá se říci od jeho filosofických počátků až po pozdní dílo, vyčítá jí především falešný nárok na objektivní poznání. Ani *Lidské, příliš lidské* v tomto smyslu není naprostou výjimkou, i v něm se setkáváme s určitou kritikou vědy⁵⁵ - byť Nietzscheho svobodný duch pěje onu vznešenou píseň vědy, stále si je vědom, že i ona je problémem - ovšem Nietzsche se zde nepozastavuje a pokračuje dál, obracejíce se k tomu, jak věda může pozitivně ovlivnit náš postoj ke světu, přehlíží její negativní aspekty. Je přitom neodvratným faktem, že Nietzsche smrtelně vážně nevěří ani na rozum, ani na pokrok, ba ani na vědu, leč jak jsme již zmínili, v tomto období se mu jaksí nejvíce hodí,

⁵¹ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 59.

⁵² KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 19 - 20.

⁵³ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 52.

⁵⁴ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 36.

⁵⁵ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 21.

seznal v ní hodnotného spolubojovníka v tažení proti metafyzické filosofii a náboženským představám, využívá ji jako zbraně v boji proti těm největším nepřátelům, jež takto zpochybňuje.⁵⁶

Puc shledává Nietzscheovo pojetí vědy v *Lidském, příliš lidském* zarážejícím už jen proto, že věda je zde vykreslena v pozitivních barvách a nese s sebou naděje pro rozvoj budoucnosti lidstva, s čímž jsme se v Nietzscheových dílech zatím nesetkali. Nietzsche s tímto novým přístupem přichází navíc v době, pro kterou je spíše charakteristický obezřetný přístup k vědě. Primární postoj k vědě současné filosofie, nahlédneme-li kupříkladu do větve fenomenologie, lze popsat následujícím: „*Na vědu je třeba se dívat ostražitě, neboť se za jejími teoretickými konstrukty snadno schová nejedna metafyzická představa.*“⁵⁷ Věda má působit jako vykonavatelka kritických analýz, ale má být také tím, co má člověk následovat, k tomu jí má být nápomocno psychologické pozorování, bez něhož se neobejde.⁵⁸

Věda je nucena postupně dojít své velké proměny v nástroj kritiky volně vymezené skupiny metafyzických pojmů, morálky, náboženských iluzí a posléze i samotné filosofie jako takové, jelikož všichni filosofové jsou, dle Nietzscheho, zatíženi dědičnou chybou. Tzn., při svém filosofování vychází ze současného člověka, kterého chápou jako *aeterna veritas*, to, co zůstává neměnné, bezpečně a pevně dáno. Neuvědomují si, že vše, co filosof dokládá o člověku, je svědectvím velmi omezeného období. „*Nedostatek historického smyslu je dědičnou chybou všech filosofů; mnozí z nich dokonce rovnou berou nejmladší formu člověka, jak se vytvořila pod vlivem určitých náboženství (...) jako pevný tvar, z něhož se má vycházet. Nechtějí se poučit, že člověk postupně vznikl, že vznikala i schopnost poznání (...). Všechno je však vzniklé, neexistují žádná věčná fakta: stejně jako neexistují absolutní pravdy.*“ (MA, § 2) Od nynějška je proto potřeba začít filosofovat historicky s ohledem na historický vývoj člověka, je nezbytné přestat vyměřovat člověka posledních čtyř tisíc let jako věčného.⁵⁹ Věda má být historií etických a religiózních pocitů a jako taková ozřejmit význam, který člověk přikládal prvním a posledním věcem, nejvyššímu smyslu, ke kterému se upínal, či náboženským a metafyzickým představám. Má odhalit základní elementy, z nichž vyrůstá vše „nadlidské“ a poukázat na pravý původ všech iluzí, které metafyzika považuje za původní. Předmětem vědy je hledání historie skryté za metafyzickými pojmy, odkrývání historie a původu těchto pojmů samotných, má odhalit historii jejich vzniku na základě pocitů.⁶⁰

⁵⁶ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 58 - 59, 62.

⁵⁷ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 39 - 40.

⁵⁸ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 21.

⁵⁹ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: Oikoymenh, 2010, s. 18, § 2.

⁶⁰ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 20.

2.2 *Lidské, příliš lidské* jako počátek tragického myšlení vycházející z Nietzscheho zastávaného vědeckého (nefilosofického) stanoviska

Vypracování přísného pojmu poznání, jenž nám umožňuje odkrýt skutečný původ a podmíněnost metafyzických idejí, stojí v základu díla *Lidské, příliš lidské* jako jeho hlavní téma, leč současně musíme zpětně uznat hodnotu metafyzických idejí pro život, čímž se ocitáme uprostřed rozporu. Kritika metafyziky, již činíme a demaskující poznání iluzí, se vzhledem k tomuto nutnému nároku projevují ve své destruktivnosti - z tohoto hlediska lze dílo označit počátkem tragického myšlení. Jde ovšem pouze o počátek, ač se v něm prosazují dvě protichůdná stanoviska, prozatím je tomu tak výlučně v negativní podobě: „*metafyzické koncepty nejsou poznáním, a v čistém poznání se nedá žít.*“⁶¹

Dříve jsme již zmínili, že Nietzscheho tvorba prvního období je pouze jakýmsi příslibem tragickému myšlení, že dojde svého naplnění v období druhém. Již jsme také uvedli, že pro druhé období tvorby je význačný metodický obrat a blíže jsme jej charakterizovali. Nyní je třeba položit si otázku také po předpokladech, jež k němu vedly. Nietzscheho tragické myšlení vychází z jednoho ze základních pilířů jeho filosofie - fenoménu dvojznačnosti, či z tematizace protikladů. Svět je pro člověka tím, co není s to zhlédnout naráz, tj. člověk se pohybuje vždy pouze v určitém výseku světa, ve svém určitém zaměření na část světa, nemůže jej zpozorovat celý najednou, na rozdíl od metafyziky, jež se domnívá, že je sama disciplínou poznávající celek světa. Nietzsche proto útočí na filosofii všude tam, kde se jednak zaměřuje na člověka jako na *aeterna veritas*, jak bylo patrné v předchozích odstavcích, a jednak také tam, o čem krátce pojednáme nyní, kde je jednotlivé jsoucno bezvýhradně podrobena celku. Tím ovšem nepopírá filosofii a její nutnost vztahu k celku zcela. V tomto obratu se začíná vyjevovat dvojznačnost světa i našeho postavení v něm.⁶²

Dvojznačnost nelze chápat jako souboj dvou protikladných sil, např. dobrého a zlého, rozumíme jí to, že překonáním jednoho stanoviska dokážeme, že druhé, které vede ke zcela rozdílnému hodnocení, může za určitých podmínek nabýt své oprávněnosti. Tím, co Nietzscheho umožnilo pohybovat se v prostoru dvojznačnosti a pohlédnout na negativní aspekty filosofického postoje, je nové „nefilosofické“ stanovisko. Nietzsche v jistém ohledu opouští filosofickou půdu. Mluví o tom, že „*filosofie je založena na víře v díru v kabátě zjevů*“⁶³, tzn. na přesvědčení, že filosofické stanovisko nám poskytuje náhled do skrytých

⁶¹ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 44.

⁶² KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 41 - 42.

⁶³ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 37.

zákonitostí světa. Protože člověk je bytostí, jež žije ze vztahu k celku a snaží se jej zachytit, filosof musí vyjít vstříc pravému jsoucnu či bytí, které mu není dáno přímo, a to tím, že vystoupí z naivní zaujatosti bezprostředních daností. Teprve tehdy může vykázat každému jsoucnu příslušné místo a funkce v celku světa. Ač musí neustále problematizovat své názory, je si tak absolutně jist správností svého postoje, a z této jistoty dále pramení síla přesvědčení. Proto Nietzsche varuje, že přesvědčení jsou nebezpečnější nepřátelé pravdy než lži.

Ještě jednou se vraťme ke zpochybněním, jež vykonává Nietzsche při samotných základech filosofie, tedy ke kritice přesvědčení, že filosofický pohled, jenž je podmíněn bytím samým, je neodvratně upřednostňován před nefilosofickým. Jelikož se nefilosofický pohled těší velkému množství zjevů a neusiluje o poslední jednotu, mohou zde stát v těsné blízkosti nejrůznější názory, na jeho půdě jsou přichystány ideální podmínky pro pěstování dvojznačnosti, kdežto z filosofického hlediska může být správný názor vždy jedině jeden a nesprávné je nutné zavrhnout. Nietzsche tak „zrazuje“ filosofii a vyměřuje si novou půdu svého postoje, „nefilosofické“ stanovisko, jehož překonání, bylo předtím prvním a elementárním krokem pro každé filosofování.⁶⁴

Dle Kouby je rozpracování tohoto pohledu na svět protikladem tradičních metafyzických pojetí - jednotlivá jsoucna nejsou podřízena něčemu vyššímu, smyslu celku, právě naopak, celek je tu podřízen jednotlivým momentům i jejich neopakovatelnosti. Nietzsche hledá půdu, z níž by se mohl bránit příkořím, jež filosofie přináší - filosofie ve svém zaměření na celek částečně popírá pravou hodnotu jsoucna jako takového - hájit jsoucna potlačovaná filosofií ve snaze dostat ryzím ideálům. Tím, že Nietzsche nyní dokáže pohlédnout na svou filosofickou pozici zvenčí, vstupuje do tragického myšlení. Jeho myšlení je ponořeno do dvojznačné skutečnosti světa, který nelze uchopit naráz. Touto dvojznačností je myšlení vtahováno do sporu a je zbavováno absolutního, definitivního stanoviska. V *Lidském, příliš lidském* se „vědění vzdává všech přemrštěných nároků a přestává se pokládat za uchopení celku“⁶⁵. To zdaleka nelze říci o metafyzické filosofii, jež si ve svém zaměření na celek nárokuje poznávat jeho smysl. Metafyzika chce dohlédnout až ke kořenům světa a nelézat v nich jeho pravdu, ignoruje tak mnohostrannost a svůj výklad neoprávněně absolutizuje. Historické filosofování by v tomto ohledu mělo být skromnějším a jako takové by si mělo plně uvědomovat svou vázanost ke světu v podobě podmíněnosti.⁶⁶

⁶⁴ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 37 - 39

⁶⁵ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 40.

⁶⁶ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 37 - 41.

2.3 Čisté poznání coby nahlédnutí iluzornosti v základech metafyziky: metafyzika „ochránkyní“ smyslu života, proti Nietzscheově nelidsky analyzující „destruktivnosti“ vědy

Nietzscheho kritika metafyziky je, vyjma dalšího, namířena proti metafyzice jako poznání. Nakolik metafyzika operuje lidskými pojmy o skutečnosti, nedbá jejich původu a ztotožňuje je se skutečností samou, zcela nemůže být poznáním.⁶⁷ Jelikož v metafyzice neexistují žádná jasně vymežitelná metafyzická fakta, jak je tomu např. ve vědě, na něž bychom se mohli odkázat a s jistotou spolehnout, je náš vztah ke každé metafyzice určován vírou, kterou k ní chováme. Svého nedostatku si je metafyzika plně vědoma a snaží se jej kompenzovat svou odkázaností na význačné okamžiky v životě člověka, ty jí navracejí potřebnou důvěryhodnost a vrací ji zpět do hry, jako silného soupeře na roveň vědy. Nad metafyzickým výkladem světa nemůžeme snadno zvítězit. Je logickým tahem metafyziky, že se ve hře pojistila a svůj výklad hluboce zakořenila do cítění člověka. Její porážka má tak pro člověka osobní rozměr. Metafyzika předkládá člověku ideál poznání podstaty věcí, tiší jeho potřeby a nářky, je mu utěšitelkou v nesnázích vyvolaných rozporem se světem, s životem, který žije.⁶⁸ Člověk se v životě nemůže obejít bez zjednodušujících návodů na to, jak pojímat „realitu“, bez iluze, zdání, klamu a rovněž bez smyslu. Takovýto manuál na život mu poskytuje metafyzika, je mu současně „krabičkou“ první pomoci, již člověk využívá tehdy, neví-li si rady, jak se vypořádat s životem.⁶⁹

2.3.1 Metafyzická filosofie se zrodila ze snu: věda lapačem snu

Metafyzika jako taková se dle Nietzscheho zrodila ze snu, „*beze snu by lidé neměli žádnou pohnutku svět rozděliti*“ (MA, § 5), pouze sen mohl dopřát ranému člověku domnění luxusu existence dvojího světa - před skutečným světem může člověk utéci do jiného světa, světa snového, který se mu ve snu jeví právě tak skutečným - „*ve snu v sen věříme, jako by byl realitou, to jest považujeme svou hypotézu za plně prokázanou*“ (MA, § 13). Nietzsche píše, že sen jako představa se realizuje v důsledku vyvolaném vzrušivými pocity v průběhu spánku, je hledáním domnělých příčin těchto pocitů ve fantazii, skrze niž si je vysvětluje, např. „*nervový systém je neustále vzrušován rozličnými vnitřními podněty (...), krev bouřlivě cirkuluje, spáček svou polohou tlačí na jednotlivé údy, příkrývky různě ovlivňují jeho pocity,*

⁶⁷ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 32.

⁶⁸ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 41 - 42, 45.

⁶⁹ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 33.

žaludek tráví a svými pohyby zneklidňuje jiné orgány (...) - to vše (...) vzrušuje svou mimořádností celý systém až po mozkové funkce (MA, § 13).

Metafyzika ve snu uspokojuje člověka tím, že mu našeptává „pravdy“, jež touží slyšet, utváří v něm dojem hodnoty života, opojný smysl plnosti, život má smysl a nabývá v něm hodnot. Člověk přesahuje skutečný svět a pohybuje se v metafyzicky založeném nadosobním smyslu, ke kterému se upíná jako k vyšší naději. Současně se však také pohybuje v metafyzickém rozvrhu, vůči němuž je primárně bezmocný a je na něj odkázán. Lidský, příliš lidský život je proto dle Nietzscheho vnořen hluboko do nepravdy, potřebuje zdání, iluze a klamy jakožto přirozené projevy základních lidských potřeb: pocitu bezpečí a smyslu života, že náš život někam směřuje, má vyšší smysl. Existence je pro člověka v jeho každodennosti neustálou zkouškou, zda ob stojí ve změní nejistot a úpadků života. Vůči ní zaujímá jistou kontrapozici sen, místo prostoupené uklidňujícími a léčivými silami, ozdravné lázně pro život, kde se člověk může uvolnit a stát se sám sebou, které posilují v člověku imunitu tím, že jeho životu doplňují smysl a hodnoty, o něž možná během dne přišel, aby se po „probuzení“ mohl osvěžen opět vrátit k příkořím života. Zdání vytváří v člověku domnělou iluzi, že je plně v jeho moci dějovost, prchavost, neopakovatelnost i plynutí života. Proč bychom tedy měli dostát Nietzscheho požadavku a metafyzické představy odložit, nechat se o ně připravit? Cožpak mrzák, jenž nutně potřebuje svou hůl, aby se mohl pohybovat, ji dobrovolně odloží pro nejisté zítřky, pro ztráty nadějí a zoufalství, jež mu Nietzscheho věda nabízí?

Nietzsche chce člověka vzbudit ze snu plného klamů, probudit jej ke skutečnému životu, aby mu dokázal pravou podstatu snu, totiž že člověk skrze něj neproniká k jádru věcí samotných, ale zůstává zcela na povrchu. Metafyzika pracuje s pojmem absolutní pravdy, ve snu zosobňované formou posledního smyslu, kterému se máme podřizovat, a proti té se Nietzsche staví kriticky. Zdůrazňuje, že takové pravdy neexistují, proto bychom jim neměli podléhat. Poukazuje k podmíněnosti metafyzických představ a mluví o nemožnosti postihnout poznáním celek. Nietzschemu nejde o možnost poznatelnosti světa jako takového, nýbrž snaží se prokázat, že metafyzika nevyhovuje přísně ustanovenému poznání, že skutečnost nemůžeme chápat skrze celkový smysl. Snaha poznat celek světa, by neuznávala jeho skutečnou povahu, jeho dvojznačnost, a tu nelze uchopit naráz. Je ovšem zapotřebí uvést na pravou míru, že i věda, třebaže se orientuje pouze na část, nikdy na celek světa, přece se k němu mimovolně vyjadřuje. Pravdami, jež přináší o částech, narušuje celek života. Nezaměřuje se tedy na celek jako takový, nepřináší poznatky o celku, neusiluje o uchopení

celkového smyslu světa, jak tomu činí metafyzika, nýbrž obrací pozornost k malým pravdám, jimiž hodnotu a smysl celku rozbíjí.⁷⁰

Představy, jimiž se v metafyzice člověk snaží zvládnout skutečnost a přizpůsobit si ji, metafyzika chápe jako pravdy o sobě. Nietzsche přichází s poznáním, jež se zbavuje těchto představ, čisté poznání ustavuje jako nutné dění, které nemá poslední účel, či absolutní smysl. V této podobě je poznání právě proto vnímáno jako nepřátelské k životu. Věda je tudíž původcem rozporu mezi životem a jí samou, ovšem Nietzsche si tento rozpor plně uvědomuje, a optiku vědy volí záměrně - je ztělesněna v postavě svobodného ducha, který ve svém velkém odpoutání, procházejícím světem, se neohroženě ohání čistým poznáním, jež mu věda poskytuje, a vystupuje s ním proti všem lžím.⁷¹ Pravda tu nenabývá metafyzického ztělesnění, není pravdou o sobě, či o nějakém objektu, je chápána nepředmětně. Nietzsche chce dospět k pochopení pravdy postupně, ve výkonu aktivity myšlení, jako v dynamickém odkrývání, mimo oblast pasivity a lenosti. Vždyť i myslitel určité kvality se vyznačuje tím, že svá díla vytváří postupně.⁷² Zamyšlení nad dílem vyžaduje čas a soustředěnost, proto Nietzsche kritizuje postavu umělce - „génia“, jež má „zájem na tom, aby se věřilo v náhlá vnuknutí, tzv. dary inspirace (...) *Ve skutečnosti fantazie dobrého umělce nebo myslitele produkuje bez ustání, a to věci dobré, průměrné i špatné, avšak jeho soudnost, koncentrovaná a zbystrěná cvikem, zavrhuje, vybírá (...)*“ (MA, § 155).

2.3.2 Historie vzniku protikladů a jejich tematizace v rámci metafyziky a vědy

Metafyzika a Nietzscheho koncepce vědy se od sebe liší způsobem, jímž v sobě uchopují protiklady. Metafyzika jednoznačně rozlišuje mezi pravdivým a nepravdivým, mezi světlým a tmavým ap., pouze prostřednictvím takového dělení dokáže obsáhnout svět. Ovšem v Nietzscheově projektu vědy neexistují oddělené protiklady. Vzájemné napětí, jež je spojuje v neutuchajícím boji, dává vzniknout kýženému tragickému myšlení.⁷³ „*Metafyzická filosofie (...) vznik jednoho z druhého (např. pravdy z omylů, rozumnost z nerozumu, logiky z nelogična) popírala a předpokládala, že vznikly zázračně, přímo z jádra a podstaty „věci o sobě“. (...) Naproti tomu historická filosofie (...) zjistila v jednotlivých případech, že to nejsou protiklady, leda v obvyklé nadsázce populárního či metafyzického pojetí, a že jejich opozice je založena na omylu rozumu (...)*.“ (MA, § 1) Takováto historická či také vědecká

⁷⁰ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, s. 60, 77 - 81.

⁷¹ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoyomenh, 2011, s. 58 - 59.

⁷² KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 32.

⁷³ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 32 - 34.

filosofie, spjatá s přírodní vědou, je u Nietzscheho postavena před problém vznikání protikladů jednoho z druhého, umožňuje zabývat se zrodem protikladů v jejich historické podobě, tedy historií vzniku myšlení. Nietzsche veskrze právě jí usiluje o proměnu našich domněle nabytých představ o světě. Tím, že odhalí historii jejich původu, odkryje-li jejich pravou příčinu, nemůžeme než přiznat, že metafyzické představy i iluze, již nelze dále pojímat za pravdy o sobě.⁷⁴

Svou teorii protikladů Nietzsche vztahuje i na problematiku, která již dlouho stojí ve středu tradiční evropské filosofie, je jí dualismus „věci o sobě“ a „jevu“. Ve své filosofii posouvá smysl, kterým byly do této doby chápány a předvádí nám je v novém světle. Svět, jak jej vnímáme, je námi vždy spoluutvářen, je spoluvýtvořem subjektu, jež do světa vstupuje, ve světě jedná a vynáší v něm soudy. Na základě všech činností, jež ve světě člověk činí, odmítá předem hotové danosti jako samostatné - svět je lidským výkonem a jako takovému mu člověk rozumí a nalézá v něm hodnoty. „*Nikoli svět jako věc o sobě, nýbrž svět jako představa (jako omyl) je tak významuplný, hluboký, zázračný a nese ve svém klíně štěstí i neštěstí.*“ (MA, § 29) V tomto případě je námi spoluutvořený svět, jež nahlížíme, kladen proti realitě o sobě existujícího světa. Člověk pohlíží na svět prostřednictvím jednotlivých fenoménů, díky kterým světu rozumí. Při vynášení soudů o světě či jakémkoli jsovcu se nemohu odosobnit, jsem to stále já, kdo je vynáší, a jako takový do svých soudů vždy vkládám část sebe samého - tradici, ve které jsem vychován, a kterou jsem spoluutvářen, jež vůbec předpokládá mé porozumění světu (jiné porozumění světu bude mít pravděpodobně člověk, jenž vyrůstá v evropské kulturní tradici a jiný člověk, žijící hluboko v lesích daleko od civilizace), stejně jako předsudky a mé zaměření, příp. specializaci - a část kulturní metafyziky. Takovou skutečnost utvořenou jako metafyzický svět, jenž zastírá skutečný svět, ležící pod ním, bychom měli být schopni prolomit, a snad bychom mohli poznat svět „o sobě“, kdybychom jej uviděli z nejzazšího stupně kritického stanoviska, jež ještě lze vykonat. Kdyby se tak stalo, byli bychom však, jako lidé žijící ve světě, opět nuceni od ní upustit při zpětném pohledu z poslední příčky žebříku. Plodem, jež bychom utržili, by nám bylo alespoň bezpečné vědomí existence takového světa, obklopujícího realitu, světa metafyzického, jež jsme si sami vytvořili, a vystavěli na fenoménech.

Dále Nietzsche píše, že nezrušitelná možnost skutečnosti, jak jsme si ji sami vytvořili, je vskutku možností, ač prázdnou. I kdyby za metafyzickou „skořápkou“ námi utvořeného světa, existoval nějaký svět o sobě, „*nedalo by se o něm vypovědět vůbec nic, než že jde*

⁷⁴ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 43 - 44.

o jinakost, nám nepřístupnou a nepochopitelnou jinakost“ (MA, § 9). V tomto případě věda nemůže dospět k vytčenému cíli, protože právě ani v nejzazší pozici kritického stanoviska nemůže být ten, kdo dekonstrukci provádí a snaží se „skořápku“ rozbít, natolik odosobněn, aby mohl nahlédnout svět o sobě takový, jakým v jeho absolutnosti vskutku jest.

Východiskem *Lidského, příliš lidského* je nakonec zrada hierarchického smyslu výkladu dualismu světa o sobě a světa jako jevu, Nietzsche dospívá k posunu smyslu od tradičního. Nikoli pouze „jev“ může být odvozen z „věci o sobě“, ale uplatňuje se i opačný směr. Jsoucnost nemůže být myšlena samostatně, nezávisle jako věc o sobě, ale vždy ve vztahu k subjektu, který jej uchopuje, a žádný jev nelze bez dalšího nadřadit nad pravdu. Za uvedených předpokladů již není smysluplné hovořit o izolovanosti nitra člověka, ba naopak, každé porozumění světu zakládá určitý lidský, ne zcela libovolný výtvar, jenž odmítá předem hotové. Trvalé vyvrácení metafyziky by tak nebylo pro filosofii samu, zdá se, žádoucí, neznamenalo by totiž nic jiného, než pouhé prostřídání svázanosti od jedné teorie k jiné univerzální teorii, vystavěné na jiné metodě. Úkolem vědy je proto dokázat metafyzickým představám, a vůbec celé metafyzice, její podmíněnost, strhnout jí domnělou masku nepodmíněnosti. Ten kdo vstupuje na stezku vědy, má nahlížet, co sám k povaze věcí přidává.

Nietzscheho protiklady se k sobě vztahují dvojím způsobem, v návaznosti na ně se Nietzscheho teorie poznání dále odehrává ve dvou stěžejních krocích. První způsob, v němž dochází k vzájemnému omezování protikladů jednoho druhým, je zasazen v základech tvrzení o disharmonii bytí. Tzn., že člověk třebaže je schopen poznáním, v němž je od přirozenosti zakotveno směřovat k pravdě, rozpoznat omyl, přesto se z něj nemůže vymanit, život potřebuje iluze. Vědec nakolik aplikuje čisté poznání na život, musí jej zároveň omezovat, neboť se primárně pohybuje, jedná a žije ve světě. Rodí se zde zvláštní vztah mezi životem a vědou, který klade na vědu požadavek možnosti tzv. zpětného pohybu - zpětné uznání oprávněnosti omylů a iluzí pro život z hlediska vývoje člověka a rozvoje lidstva. Pravda tu nezastává jedinou možnou a nejvyšší pozici, pod kterou by se mělo vše ostatní podřadit, proto bychom se jí neměli připravit o jiné hodnoty života, které nám uštedřuje zpětný pohyb.

Poznání, jež poskytuje Nietzscheho věda, tedy nejdříve demaskuje falešný nárok, jenž si činí metafyzické představy a iluze, které se samy považují být čistým poznáním, odhaluje jejich původ a vznik ze života samého, aby v druhém kroku směl být uznán nárok omylů, nikoli jako předstupňů pravdy, nýbrž jako stimulantů života: metafyzické představy přispěly k psychologickému i historickému rozvoji lidstva a jako takový jej motivovaly. „*Člověk dosáhne určitého, jistě velmi vysokého stupně vzdělání, jestliže se vymaní z pověrečných*

a náboženských pojmů a úzkostí a nevěří už například na rozmilé andělíčky (...): jakmile se octl na tomto stupni osvobození, musí (...) překonat ještě i metafyziku. Poté je však zapotřebí zpětného pohybu: musí pochopit historickou a také psychologickou oprávněnost těch představ, musí poznat, že právě ony nejvíce přispěly k rozvoji lidstva a že by se bez takového zpětného pohybu připravil o to nejlepší, čeho dosavadní lidstvo dosáhlo.“ (MA, § 20) Nárok, který si činí poznání na život, stejně jako nárok, jenž na život uplatňuje omyl, jsou tedy rozporné.⁷⁵

2.3.3 Nespravedlnost poznání aneb jakou roli hraje v našem poznání omyl?

Styl, kterým jsme Nietzscheho vědu vykreslili, zdá se, dal pod tahy našeho pera vzniknout temnému plátnu plnému stínů - věda, ve svém zaměření výhradně na čisté poznání, jež přináší, je vyhnána do bezohledných extrémů, destruuje hodnoty života, a jako taková ignoruje dopad poznání na život, ať už na povrch našeho plátna vykreslí jakoukoli pravdu skutečnosti. Liší se tak od filosofie či umění, které vnáší do lidského života určitou hodnotu tím, že se mu snaží propůjčit co největší hloubku, a chtějí tudíž přinášet poznání s co největším prospěchem, které bude mít co největší význam pro život. „*Jednotlivé vědy však hledají poznání a nic jiného - ať už při něm vyjde najevo cokoli.*“ (MA, § 6)

Život nás zároveň svádí k nespravedlivému hodnocení tehdy, když soudíme. Všechny soudy, jež činíme o hodnotách našeho života, jsou veskrze nespravedlivými. Vynášíme-li soud, opomíjíme subjekt, jímž jsme my sami, jako ti, kteří soudí, a to nás vede k domněnku, že poznáváme věci o sobě, jak se nám skutečně jeví. Věda destruuje i tyto iluze a potlačuje je.⁷⁶ Neboť „*na všechny věci pohlížíme lidskou hlavou a tuto hlavu nemůžeme odříznout*“ (MA, § 9). V tomto smyslu by pak skutečně mohl existovat jakýsi metafyzický svět a těžko jej můžeme popřít. Ptáme-li se, co by nám ze světa skutečně zbylo, kdybychom ji odříznout mohli, zůstává taková otázka nerozřešena. Avšak člověk si nad ní lámat hlavu nikterak nemusí, spadá čistě do sféry vědecké. Přitom míra, skrze kterou provádí člověk svá měření, totiž právě jako subjekt, není neměnnou veličinou, ale je ovlivněna jeho náladami a výkyvy. Abychom vůbec mohli spravedlivě hodnotit, jaká jsou jsoucna ve vztahu k nám samým, museli bychom se nejdříve sami znát jako pevnou míru. Možná bychom neměli vůbec soudit, „*jen kdyby člověk dokázal žít bez hodnocení, bez averzí a náklonností*“ (MA, § 32).

⁷⁵ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 49 - 51.

⁷⁶ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 51 - 52.

Co již nespadá výhradně do sféry vědecké, a jistou pozornost bychom tomu věnovat měli, je, že všem jsoucům, jimž jsme dosud přisuzovali určité hodnoty a vlastnosti, byly takovéto připsány skrze omyly, vášně a sebeklamy. „*Omyl učinil člověka tak hlubokým, jemným a vynalézavým, že z něho vyrašil květ náboženství a umění. Čisté poznání by k tomu nestačilo.*“ (MA § 29) Nietzscheho čisté poznání zaměřené na částečné pravdy a skutečné odkrývání života by samo o sobě, bez existence jakýchkoli omylů, nedokázalo „vyplodit“ metafyzické představy a iluze. V celém díle *Lidského, příliš lidského* není řečeno, že by bez omylu a nelogična nebylo možné poznávat, uvádí se právě jen to, že bez něj není možné žít. Ač „*věřit v metafyzické domněnky nás učily nikoli nejlepší, nýbrž ty nejhorší metody poznání*“ (MA, § 9), je nelogično pro člověka nutné a skrze něj vzniká spousta dobrého. „*I ten nejrozumnější člověk potřebuje čas od času (...) základní nelogický postoj ke všem věcem.*“ (MA, § 31) Nelogično tkví hluboko ve vášních, umění, jazyce, náboženství, morálce i metafyzických představách, ve věcech, jež dávají životu hodnotu. Z hluboko v zemi zakořeněných základů těchto věcí, je nikdo, jako pleveľ, jenž skličuje rostlinu v jejím růstu, nemůže vytrhnout natolik šetrně, aniž by jejich krásu nepoškodil. „*Jsmo od počátku nelogické, a tedy nespravedlivé bytosti a jsmo schopni to poznat: to je jedna z největších a nejneřešitelnějších disharmonií bytí.*“ (MA, § 32)⁷⁷

2.4 Kreativita Nietzscheho vědy stvořila nový typ člověka

Položme si nyní, s přihlédnutím ke všemu výše zmíněnému, již obeznámeni, oč Nietzschemu v jeho úsilí běží, opět otázku a sice: Proč se máme nechat připravit o metafyzické představy, jež podpírají člověka a pomáhají mu přežít, ve jménu Nietzscheho vědy? Kritické vědecké myšlení, jež se zde stává mocí, napadá lidský život a ničí jeho jistoty, jeho zaslepení, všude tam, kde je jako takové postavené právě na iluzích.⁷⁸ To neznamena, že by čisté poznání, jež vyměřilo za zdroj všeho „nadlidského“ lidskou potřebu a destruovalo hodnoty života, muselo nutně vyvolávat zoufalství. Nietzsche se domnívá, že dopad poznání na život rozhoduje temperament člověka. Zde je nutné upozornit, že Nietzsche nechápe temperament ve smyslu běžného výrazu, jehož užívá dnešní psychologie pro vrozený soubor určitých vlastností, jenž se nedá měnit, nýbrž pouze částečně kultivovat. U Nietzscheho je spíše naopak vlastností získanou, jež si člověk sám utvořil v průběhu svého vývoje, dá se s ní tedy dále pracovat, můžeme ji na základě vlastního úsilí měnit, vylepšovat, rozvíjet

⁷⁷ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: Oikoymenth, 2010, s. 21, § 9, s. 37 - 38, § 31 - 32.

⁷⁸ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: Oikoymenth, 2011, s. 57.

a zdokonalovat. Tzn., můžeme se dostatečně připravit na nadcházející vědeckou éru a dojít svého vyššího stupně - člověka vědeckého, bez hlubokých depresí a rezignace nad životem. Ve svém obrácení pozornosti od posledního smyslu zpět k člověku Nietzsche uchopuje vědu jako poznání, které již nepátrá po posledním smyslu bytí, jemuž by se člověk podřizoval, nýbrž v nenápadných pravdách hledá radost ze života, kterou mu věda podává: „*Je známkou vyšší kultury, že si více cení malých nenápadných pravd, jež byly nalezeny přísnou metodou, než obšťastňujících a oslňujících omylů, jež jsou plodem metafyzických a uměleckých epoch a lidí.*“ (MA, § 3) Člověk, jež věda a čisté poznání zbavily břemene podřízenosti všemu „nadlidskému“ a osvobodily jej z pout metafyzických představ o posledním smyslu, může na tomto poznání založit život mnohem přirozenější, nevinnější a svobodnější.⁷⁹ Jistým důsledkem poznání nemusí být pouze zoufalství, ale právě tak dobře jeho opak, vznikl by pak život mnohem jednodušší, než je život dnešní, až by nakonec „*člověk žil s ostatními i se sebou jako v přírodě, bez chvály, výčitek, rozhorlení, pásli bychom se mnohdy podívanou na to, čeho jsme se dosud jen báli. Zbavili bychom se emfáze a nepocítovali už osten myšlenky, že nejsme jen příroda nebo že jsme něco víc.*“ (MA, § 34)

Nietzscheho člověk je osvobozen od života ve lži, může žít svobodný život, osvobozen od všech pout, osvobozen od všeho „nadlidského“. Nyní zakouší život jako experiment, s odvahou jemu vlastní opatrně našlapuje a objevuje skutečný svět, který mu dosud zůstal skryt. Otevírá se mu svět zcela nový s novými možnostmi a člověk se „nестаčí divit“. Zůstal osamocen, za to stojí na vlastních nohou, zodpovědný sám za sebe, za své činy a svá jednání. Jelikož zmizelo náboženství a byla potlačena metafyzika, jakož také umění a morálka, není už nikdo a nic, co by jej drželo za ruku, nic, co by jej podpíralo na cestách. Sňal si z očí růžové brýle plné iluzí a z uší sejmul klapky, které mu našeptávaly lži a konejšily jej bludy. Jakoby člověk po staletích vystoupil z akvária, které ho „chránilo“ před pravdami a skutečnostmi světa „tam venku“ a vždy, když se příliš přiblížil k jeho okraji, náboženství, umění, morálka a metafyzika jej rychle odlákaly zpět. Leč svět, který člověk právě objevuje, není o nic lehčí, nechce se už do akvária vrátit. Již by pro něj nemělo žádný význam, jak píše Nietzsche „*(...) náboženským a metafyzickým dogmatům už nemůže věřit ten, jehož srdce i mozek jsou proniknuty přísnou metodou pravdy, na druhé straně se ovšem právě on během vývoje lidstva proměnil v tak křehkého, vznětlivého, zranitelného tvora, že má zapotřebí léčivých a útěšných prostředků nejvyšších kvalit; hrozí tedy nebezpečí, že poznané pravdy způsobí člověku vykrácení.*“ (MA, § 109) Pro srovnání můžeme uvést slova Byronova, jež si

⁷⁹ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace.* Praha: Český spisovatel, 1995, s. 33.

vypůjčil i Nietzsche: „*Zármutek je poznání: ti, kdo vědí nejvíce, musí nejhlouběji truchlit nad osudovou pravdou, že strom poznání není strom života.*“⁸⁰ Ale Nietzsche jednoznačně upřednostňuje smutek a skleslost jakéhokoli stupně před „*dezercí a romantickým návratem, než každý pokus o znovusblížení s křesťanstvím: neboť s ním si při současném stavu poznání už prostě nemůžeme nic začít, aniž nenapravitelně pošpiníme své intelektuální svědomí (...).*“ (MA, § 109) Z Nietzscheho osvobozeného člověka, jenž se vymanil z pout a „vyškrábal“ se z akvária „ven“, je nyní odpoutaný osvobozenec, osamělý poutník, svobodný duch. Je ve svém putování osamocen a jako tygr vypuštěný z klece se snaží spatřit, co nejvíce z toho, co mu doposud bylo skryto, aby si vynahradil všechny roky života v iluzi za stěnami akvária. „*Kdo alespoň zčásti dospěl ke svobodě rozumu, nemůže se na Zemi cítit jinak než jako poutník - i když necestuje ke konečnému cíli: neboť takového cíle není. Avšak bude chtít vidět a pozorně sledovat vše, co se ve světě vlastně děje (...).*“ (MA, § 638)

Se zánikem náboženství ze světa zmizela také hierarchie, nikdo si už nemusí připadat méněcenný, nemusí trpět nedostatkem sebedůvěry ve vlastní schopnosti, kterého nabyl, když se srovnával s jakousi vyšší bytostí. Lze podotknout, že křesťanství při svém vzniku nepostrádalo dostatek lstivosti a prohnání, když se jako takové zrodilo, aby ulevilo srdci ze stavu, do kterého jej samo nejdříve systematicky uvrhlo⁸¹: „*Křesťanství zdrtilo a zlomilo člověka úplně a potopilo ho doslova do hlubokého bahna: do pocitu naprosté zavřenosti pak vpustilo náhlé paprsky božího milosrdenství, takže člověk překvapený a omámený tou milostí (...) uvěřil, že v sobě nese celá nebesa.*“ (MA, § 114)

Při detailnějším pohledu na plátno Nietzscheho myšlenek, jež se nám zprvu jevilo nadmíru temným a destruktivním, tak odhalujeme v jeho zákoutích mnohem více, než nám naskýtal prvotní povrchní pohled, který pozoroval vědu v její destrukci jako omezující pro život. Nyní nacházíme kreativnost vědy - jí vlastní kreativní jednání, jako poznání, jež se zaměřuje na tvořivost poznání samého, jako jednání zakládající nový rozvrh světa. Třebaže jsme odhalili rozporné určení vědy, přesto tato určení koexistují a utváří společně naše plátno, stejně jako mohou koexistovat v rámci jediného pojmu vědy, je tomu tak proto, že se nejedná o oddělené protiklady. Protiklady se tu otevírají jako možnosti, jak nahlédnout jeden fenomén z hlediska více perspektiv. Poznání proto „*neničí, aniž by nezakládalo něco nového, není zaměřené na částečné problémy, aniž by samo neříkalo něco o celku světa, a neomezuje jednání, aniž by samo nebylo jiným jednáním*“⁸². *Lidské, příliš lidské* je prostoupeno radostí,

⁸⁰ BYRON in NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: Oikoymenth, 2010, s. 278, § 109.

⁸¹ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: Oikoymenth, 2010, s. 87, § 119.

⁸² KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 55.

jež přináší novou oblast poznání, věda má radost z toho, čím jest. Neodkrývá nové sféry či novou hloubku věcí, ale poučuje nás, jak u každé představy, iluze či zdání, objevovat jejich protikladná určení v nich samých. Prostřednictvím objevování společných elementů protikladných určení, nám předává novou metodu odkrývání světa.⁸³

⁸³ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 54 - 56.

3. Umění mostem mezi metafyzikou a vědou

V návaznosti předchozí kapitoly, kde jsme věnovali snad dostatečný prostor problematice kritického vědeckého postoje, z prostředí kterého Nietzsche vyráží vstříc těm největším iluzím lidstva v boji za osvobození člověka od všeho „nadlidského“, jakož i problematice „destruktivnosti“ vědy, nám již k ucelení našeho tématu nezbývá, než krátce poukázat na roli umění ve vědě. Romantičtější motivem umění se na okamžik oprostíme od přísné racionalizace vědy, i když ne zcela, protože právě umění, je tím, jež zprostředkovává nezainteresovaný pohled vědce. Bezpochyby umění rovněž umožnilo Nietzschemu dosáhnout až k vědecké epoše, zaujmout kritický vědecký postoj a učinit jej pro člověka snesitelným, a jako takové si zaslouhuje naší pozornosti.

Umění po celá staletí dějin filosofie postávalo ostrčené kdesi na okraji. Žádný z myslitelů necítil dostatečnou potřebu se jím podrobněji zabývat jakožto něčím vyšším, či jako dostatečně relevantním tématem, jež by vyžadovalo jeho pozornost. Svého naplnění v této oblasti dochází teprve u Nietzscheho, v jehož filosofii je hluboce zakořeněno a s jeho myšlením úzce spjato. Tento vztah, zdá se, můžeme považovat za osudový, neboť je to umění, jež Nietzscheho filosofii propůjčilo svébytný charakter a vtisklo tvář jeho myšlenkám. Na oplátku z něj Nietzsche učinil osobitou sféru své vlastní filosofie, kterou nevnímá jako pouhý předstupeň k čemusi vyššímu, pouhý prostředek k dosažení vyšších cílů. Jejich vzájemné spojení můžeme přirovnat k setkání dvou spřízněných duší, umění jakožto oslabený jedinec vystrčený ze skupiny dětí, ve které si s ním zatím nikdo nechtěl „hrát“, ušetřilo osudovou ránu Nietzscheho filosofii, hledající vlastní výraz a vrhlo ji tak novým směrem.⁸⁴ Byla to nesporně zkušenost antického umění, již Nietzsche zakusil jako rozhodující pro destrukci jednotného pohledu na celek světa, jak na něj pohlížela dosavadní metafyzika, a která dala vzniknout jednomu ze zásadních rysů jeho filosofie, a to tragickému myšlení.⁸⁵ „Umění bylo Nietzschemu vodítkem tak důležitým, že lze bez nadsázky říci, že jsme u něho svědky zrození filosofie z ducha umění.“⁸⁶

Umění *Lidského, příliš lidského* pak charakterizuje určitý předěl, jednak je vnímáno jako hodné odsouzení a odmítnutí ve prospěch utvoření nového vědeckého světonázoru, a jednak jako historický předstupeň vědy. Oba způsoby konečně směřují ke společnému cíli - Nietzscheho kritika umění je přísnou, aby jej zbavila všech chybných interpretací,

⁸⁴ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 15, 91.

⁸⁵ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 10.

⁸⁶ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 10.

negativních významů a umění jako takové mohlo člověka rozvíjet a dále zdokonalovat. Umění „jistí“ člověka při jeho výstupu a pomáhá mu vystoupat až na onen nejvyšší vědecký stupeň, aby na samém vrcholu mohl zapíchnout pomyslnou vlajku vítězství nad všemi minulými ideály, jež musel překonat, jako horolezec překážky, když se přibližoval vrcholu, a konečně, cítit se svobodný. Do oblasti umění u Nietzscheho, ale jak záhy uvidíme, na rozdíl od ostatních myslitelů, nejen tam, spadá také téma génia, tolik proklamované v době německého romantismu, že jej v tomto období můžeme prohlásit posedlostí. I Nietzsche vstupuje do této debaty a v *Lidském, příliš lidském* přispívá k danému tématu několika aforismy, věnujme proto v této kapitole pár řádků také jemu.⁸⁷

3.1 Umění jako svébytná sféra a jeho význam pro život

Výzvou *Lidského, příliš lidského* při odhalování všech pouze domnělých ideálů je, společně s nimi důkladně prošetřit i umění, a to takové, jaké skutečně je, nikoli jakým se zdá být. Tedy podrobit jej přísné analýze, abychom objevili jeho opravdové hodnoty pro život. Což je opět opačný postoj, než jaký si nárokují Nietzscheho raná díla. Ve *Zrození tragédie z ducha hudby* Nietzsche, ještě pod vlivem svých učitelů, vyznává hodnoty umění, jako když věřící velebí svého „Pána“, a s úctou se sklání před jeho hodnotami. Umění tak, jako každé náboženství, nabývá vskutku neotřesitelné moci, honosící se nad lidskými hlavami, poskytuje člověku útěchu, a stejně jako každé náboženství odvrací pohled člověka od všeho nespravedlivého, krutého a bolestivého do vlastních přijatelnějších, „bezstarostnějších“ a na pohled mnohem příjemnějších sfér. Snad proto vnímá Nietzsche jako velice důležité poukázat ve druhém období na proměnu svého postoje přísnou kritikou umění v *Lidském, příliš lidském*, kde chce dát svému čtenáři jasně najevo, že se již oprostil od předešlých pozic, od veškerého fanatismu. Na umění kritizuje především to, co by jen naznačovalo nějaký jeho metafyzický záměr. Umění, ať je jakékoli, nezasahuje svou hloubkou podstatu světa a nedosahuje k jeho jádru. Pohybuje se ve sféře představ, které nám vykreslují krásy a taje světa, oblaka, nad kterými se nám tají dech, sochy neskutečných velikostí, nad kterými zůstává rozum stát, nebo hudbu, při které se derou do očí slzy i těm nejbytelnějším charakterům. To vše náleží pouze povrchu. Stejně jako celou metafyzickou filosofii, ani uměním se nedopátráme zásadních pravd světa, které by nám jinak zůstaly skryty. Nietzsche tedy usvědčuje umění lidským, ba až příliš lidským. Ve své filosofii se nenechává omámit

⁸⁷ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 101 - 102, 109.

žádnými mohutnými prožitky, otřesy duše, hlubokými city, či silnou zkušeností jako mnozí jiní filosofové, nehrají pro něj žádnou relevantní roli při poznávání podstaty světa, proto si raději zachovává čistou mysl.⁸⁸ Jak sám uvádí „*filosofové se domnívají, že hlubokými city pronikáme hlouběji do nitra a přibližujeme se srdci přírody. Avšak takové city jsou hluboké jen potud, že zpravidla vyvolávají (...) jistá komplikovaná uskupení myšlenek, které nazýváme hluboké; cit je hluboký, protože za hlubokou považujeme doprovodnou myšlenku. Ale hluboká myšlenka může být velmi vzdálena od pravdy, jako například každá myšlenka metafyzická (...).*“ (MA, § 15) Síla či hloubka našeho prožitku tak v žádném případě nezaručuje správnost naší představy, stejně jako „*silná víra dokazuje jen svou sílu, nikoli pravdu toho, v co věříme*“ (MA, § 15). Všechny tyto pocity patří k povrchu, jsou irelevantní, povrchní, vnější a neuchovávají pro nás žádnou vypovídající hodnotu o podstatě světa. Nietzsche nás však nepřipravuje o vysvětlení, proč tomu tak dle něj je, proč v sobě člověk pěstuje dojem, že proniká do hlubších oblastí světa. Je to spojeno právě s pocity, jež každý vnímavý člověk při pohledu na umělecké dílo, či při poslechu hudby, nutně prožívá: dle Nietzscheho, člověk velice rád věří, „*že předměty náboženského, morálního a estetického citění (...) se přinejmenším dotýká srdce světa; klame se, jelikož ony věci mu jen působí hluboké blaho nebo ho uvrhují do hlubokého neštěstí, a on tu tedy projevuje touž domýšlivost jako u astrologie. Neboť astrologie má za to, že se hvězdná obloha točí kolem osudů člověka (...).*“ (MA, § 4) Uchování takového pohledu na svět by si však velmi přáli umělci všeho druhu, musíme si bohužel připustit, že po celá staletí v nás živilí metafyzické představy a lživé ideály, když velebili náboženské iluze i filosofické omyly člověka. Umělec ke své tvorbě potřebuje, aby se věřilo v náhlé vnuknutí jeho děl, v inspirace, jež jsou mu sesílány shůry jako vyvolenému, obdařenému nadpozemským darem. Jedině tak může jeho dílo plně zapůsobit. Umělec se proto „*v žádném případě nechce vzdát zářivých, hlubokomyslných výkladů života a brání se střízlivým, prostým metodám a výsledkům. Zdá se, že bojuje za vyšší důstojnost a význam člověka; ve skutečnosti nechce přijít o nejdůležitější předpoklady svého umění, tedy o vše fantastické, mystické (...).*“ (MA, § 146) Nietzsche, jak uvidíme v další části této kapitoly pojednávající o géniovi, proti takovému umělci staví význačné lidi, kteří dosáhli „výšin“ uznání na základě své píle, houževnatosti, pracovitosti, vytrvalosti a neúnavnosti ve vynalézání, atd.⁸⁹

Jestliže jsme vyjmenovali kritické aspekty Nietzscheho pohledu na umění, pojďme nyní přihlídnout k tomu, v čem se Nietzschemu umění jeví pozitivním. Nietzsche shledává

⁸⁸ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 45, 94 - 98.

⁸⁹ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: Oikoyomenh, 2010, s. 107, § 155, s. 132, § 220.

velmi důležitým aspektem umění v rámci postupného vývoje člověka jeho funkci přechodu. V jednotlivých aforismech *Lidského, příliš lidského* se často setkáváme s metaforou umění jakožto mostu klenoucího se nad propastí od minulého, již překonaného k budoucímu, novému a vyššímu. Umění jako takové je přitom schopno v sobě podržet vše minulé. Nietzsche si cení umění, protože oslabuje víru i představy metafyzického světa, potlačuje metafyzické domněnky a celkově vliv metafyzické filosofie jako takové. Zalepuje tak onu propast, aby do ní člověk nemohl „upadnout“ a dláždí před jeho kroky chodníček, jenž ho lépe a bezpečněji převede na druhou stranu - od metafyziky k vědě. Problém může nastat tehdy, otočí-li se člověk vprostřed mostu zpět k metafyzickým představám, aby pohlédl, odkud vyšel, ihned začne podléhat svůdnému vábení metafyzických „Sirén“, jež ho lákají zpět. Pak se stává velice těžkým odvrátit pohled od všeho toho „lesku“ příslibů. Člověka se v této chvíli opět velmi snadno „*zmocní touha po velkých, krásných, opojných pravdách na úkor těch malých, jistějších*“ (MA, § 153), jež ho čekají na straně vědy, kam míří.

Umění se odlišuje od vědy i filosofie způsobem, jímž nechává člověka nahlížet jednotlivé věci ve světě, jak před něj vykresluje obraz světa a odkrývá mu jeho dění. Učí jej jako svého nejmilejšího žáčka myšlení: odhalovat taje přírody, zákoutí lesů i skal a pátrat po detailech, jež by zbrklému oku zůstaly skryty. Zároveň umění touží rozsévat a rozdávat radost, chce, aby se jeho žáci radovali ze života a všeho, co v něm takto nachází - jistě díky umění to vše objevujeme s potěchou. Získáváme schopnost nejcennější: nazírání bytí světa, věcí i lidí v něm, aniž bychom se příliš citově angažovali. Takto si umění podržuje zmiňovanou, jemu vlastní svébytnost, není pouze „stavitelem“ mostů, po kterých můžeme suchou nohou přejít na stranu vědy. To je nejvíce patrné na tzv. estetickém postoji - na postoji, jež zaujímáme k bytí, a ve kterém zakoušíme jistý odstup od prožitků našeho každodenního života i světa. Oprostíme-li se od přehnané citovosti, jsme schopni vnímat daleko jasněji a rozlišeněji, z takového života pak můžeme pociťovat potěšení i radost, a v takovém odstupu umění od života, smí být postoj estetické distance připodobňován k objektivitě vědy. Umění předává vědecké sféře radost z bytí - radost ze života, světa, lidí, věcí, ze stavu, ve kterém je člověku umožněno se zastavit a spočinout neustále analyzujícím pohledem na věcech kolem něj, a tohoto luxusu od pradávna požívali filosofové. Radost ze života je konečně oním kýženým poselstvím umění, o které Nietzschemu v *Lidském, příliš lidském* jde. Jež nám umožňuje setrvat ve vědeckém postoji a nezavrhnout život přesto, že se

ve světle vědy vybarvuje v těch nejtemnějších odstínech, jako zoufalství, beznaděj, ztráta hodnot, jakožto i smyslu života.⁹⁰

3.2 Génius: nový „spasitel“ a „modla“ lidstva v těžkých časech krize evropských věd

V době, kdy se rozumu upřela schopnost absolutního poznání světa, vkročil génius toliko naléhavým krokem do centra pozornosti všech myslitelů, jež si jej vybásnili, stejně jako mezi „obyčejné“ lidi, kteří jej přivítali s velkou grácií, neboť je částečně zprostil jejich vlastní zodpovědnosti. Téměř okamžitě na něj lidé upínali své zraky, aby jej obdivovali a mohli zůstat stát zcela ohromeni jeho schopnostmi. Génius si s sebou na zádech přinesl těžký vak plný posláním, kdy měl člověka zbavit pokleslosti, smutku a možná i rezignace, a vynahradit mu tak ztráty, jež utrpěl. V tomto svém úsilí neotálel použít vskutku jakéhokoli prostředku. Zdálo se, že komunikuje s Bohy, zažívá mystické stavy a oplývá výjimečnými vlastnostmi, jež nejsou pozemskému člověku vlastní. Na scénu takového dění vstupuje Nietzsche se zcela odlišným, strhujícím pohledem na dosavadního génia a činí z něj opět člověka. Vytrhl mu ze chřtánu osudy „obyčejných“ lidí, kteří se v porovnání s ním začali stranit všech tvůrčích činností, ztratili víru ve své vlastní schopnosti a raději se ploužili v jeho stínu. Neboť i když „víra ve velké, nadřazené, plodné duchy není již nutně (...) spjata se zcela či zpolo náboženskou pověrou, že tito duchové jsou nadlidského původu a vlastní jisté zázračné schopnosti, díky nimž nabývají svých poznatků úplně jinými cestami než ostatní lidé“ (MA, § 164), lidé těmito skutečnostem přeci ještě velmi často a velmi rádi podléhají, jelikož jim vkládají do rukou opodstatněné argumenty, jimiž se mohou ohánět, zaútočí-li někdo na jejich lenost. Pokud je veškerá činnost tvůrčího charakteru založena na oněch zázračných schopnostech, nejsou sužováni bolestí, že nic nevytváří, ani nečiní, a ani se o to nepokoušejí. „Naše ješitnost a naše sebeláska tak podporují kult génia: neboť jen tehdy, myslíme-li ho jako od nás úplně vzdáleného, jako mirákulum, nezraňuje. (...) Jestliže však ignorujeme našeptávání své ješitnosti, činnost génia se nejeví jako něco zásadně odlišného od činnosti technického vynálezce, učence oboru astronomie nebo historie, mistra taktiky. (...) Lidé tak zjevně hovoří o géniovi jen tam, kde jim je působení velkého intelektu nejpříjemnější a oni nechtějí pociťovat závist. Nazvat někoho božským znamená: „tady nemusíme soutěžit.““ (MA, § 162)

⁹⁰ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 99 - 106.

Nietzsche připravuje génia o všechny schopnosti, jimiž ho obdaroval romantismus, ať už jsou jimi intuice, inspirace, náhlá vnuknutí, vhledy do podstaty světa, nebo všechny schopnosti, které souvisí s metafyzickým pohledem na svět, vším mystickým a nadpřirozeným. „*Génius se musel stát člověkem, aby přežil obrat Nietzscheho myšlení.*“⁹¹ Nietzsche nad schopnosti, jež člověk získal „pouze“ tím, že se narodil, klade důležitost práce, technické zdatnosti, zručnost, vytrvalost, usilovnost a vše, o co se jedinec může sám přičinit a zasloužit. Géniem se člověk může stát jedině tehdy, bude-li bez ustání pracovat na sobě samém, upevňovat se ve svých schopnostech, a ty jako takové pravidelně procvičovat. Géniem může být každý člověk a vystačí si přitom ryze s lidskými vlastnostmi, neboť génius je od člověka neoddělitelný a utváří se vytrvalým procesem výchovy a sebevýchovy, neúnavným hledáním sebe samého.⁹² „*Ani génius nečiní nic jiného, než že se nejprve učí klást kameny a posléze z nich stavět, že stále hledá látku, stále ji hněte a opracovává.*“ (MA, § 162) Obdaření talentem jsme byli všichni stejně, „*avšak jen malému množství je dán do vínku či výchovou takový stupeň odolnosti, vytrvalosti a energie, aby se také vskutku talentem stal, aby se tedy stal tím, čím jest, to znamená: vložil se do děl a činů.*“ (MA, § 263) Poté, co Nietzsche sňal z génia vše „nadpřirozené“ a „nadlidské“, nezbývá než zakončit tuto kapitulu v Nietzscheho stylu poněkud apelativně, slovy, jimiž bychom se měli sami inspirovat: člověku již nestojí v cestě žádná překážka, aby objevoval nejen svět kolem, ale především sám sebe a stal se sám géniem. Více již nemáme ani důvod mluvit o géniovi pouze ve sféře umělecké, můžeme se s ním od nynějška střídat v nejrůznějších oblastech, protože jeho činnost se neliší od činnosti jakéhokoli vynálezce. Proto už dále nemluvíme o vrozeném talentu či nadání, pokusme se zapracovat sami na sobě a alespoň zčásti se mu zkusme přiblížit, vždyť pro vlastnosti, které nás k němu vedou, nemusíme chodit nikam daleko. Stačí vystoupit z lenosti a pohodlnosti, jež je člověku vlastní. A neváhejme se rozhlédnout kolem sebe, takřka ve všech oblastech, jimiž se kdy člověk zabýval, „*lze uvést řadu velkých mužů, kteří byli nadáni jen málo, avšak nabyli velikosti, stali se „génii“ (...)*“ (MA, § 163). Speciálním typem génia je pak svobodný duch.⁹³

⁹¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 111.

⁹² KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 116 - 120.

⁹³ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 128 - 129.

ZÁVĚR

Téma bakalářské práce, ve kterém jsme se společně s Nietzschem zaměřili na vše vskutku lidské, ba až „příliš lidské“, nás vedlo při demaskování jednotlivých ideálů a omylů lidstva, jež dosud hrály v životě člověka význačnou roli, až k odhalení jejich podmíněnosti. Naším cílem bylo, zaměřit se na člověka, v rámci Nietzscheho filosofie tzv. první části spisu *Lidského, příliš lidského*, a jeho proměnu od svázanosti v poutech nesvobody vším „nadlidským“ ke „svobodě velkého odpoutání“, tj. člověk se osvobodil z pout metafyziky, umění, náboženství i morálky, kterým již nepodléhá jako něčemu vyššímu, neřídí podle nich svůj život a nesklání se před nimi. Tuto proměnu jsme pozorovali především v hlavních tematických částech práce, jimiž jsou: svobodný duch, radikální odklon od metafyzické filosofie, Nietzscheho nová koncepce vědecké filosofie a umění. Aby ji Nietzsche mohl vůbec uskutečnit, obrací se k člověku a jeho nitru, v *Lidském, příliš lidském* tak promlouvá jako psycholog. Stali jsme se současně svědky rozhodujícího obratu Nietzscheho filosofie druhého myšlenkového období, hledající svůj nový, vlastní výraz. *Lidské, příliš lidské* zastává rozhodující postavení, v němž se Nietzsche definitivně odpoutává od všech v mládí uctívaných ideálů, jako také od svých velkých vzorů - Schopenhauera a Wagnera, a vystupuje proti veškerému fanatismu raného období. V celé práci nás poháněla kupředu zvědavá otázka: Jak se to má s člověkem, jenž se podrobí Nietzscheho důsledné deziluzi? Jakého typu člověka dojde osoba, jež bude v životě dále postupovat dle Nietzscheho „návodu“? Pohltí ji snad zoufalství a zbude jí téměř prázdný život bez jakýchkoli hodnot, prostoupen pouze vědeckým poznáním - proč by o takový život měl někdo stát?

Abychom na otázku mohli odpovědět, nastínili jsme v první kapitole proces dozrávání svobodného ducha a jeho přicházení k sobě samému. Svobodný duch nám má být vzorem a má nás vést na cestě k velkému zlomu, v němž dojde svého vyvrcholení vědecká etapa. Současně má být člověku inspirací jakožto „uskutečňovatel“ Nietzscheho demaskujících analýz, jako chladný a odhodlaný demystifikátor všech iluzí, jenž se ničeho nezalekne, ani toho nejzapovězenějšího, a bojuje proti všem nepravdám, svíraje v ruce jako zbraň vědu. Ten nás přivedl v druhé kapitole k vědě jako „manuálu“ na její správné užití, jehož musíme být sami dobře znalí dříve, než se odhodláme tuto zbraň v boji za vlastní osvobození sami vytasit. V téže kapitole nám byla nepřitelem, vůči němuž jsme svou zbraň mohli namířit poprvé, metafyzika. Nietzsche ji v *Lidském, příliš lidském* považuje za vědu, jež smí pojednávat pouze o největších omylech člověka. (MA, § 18) Neboť metafyzika člověku našeptává jen to, co touží slyšet a svým poznání, jež si nárokuje na celek světa, absolutně nezasahuje jeho

podstatu, ale pohybuje se na povrchu. V poslední kapitole jsme se svobodným duchem doputovali až k umění, které tvoří důležitý přechod v postupném vývoji člověka od metafyziky k člověku vědeckému, a krátce jsme se zastavili také u tématu génia. Nietzsche učinil z génia opět člověka, jímž nabádá každého z nás, abychom se chopili svých možností a stali se těmi, kterými skutečně jsme, neboť géniem se od nynějška může stát každý člověk a vystačí mu k tomu ryze lidské vlastnosti. Speciálním typem génia je Nietzschemu svobodný duch.⁹⁴

V naší otázce jsme nakonec došli k závěru, že dopad vědeckého poznání na život člověka, rozhoduje jeho temperament, který Nietzsche nevnímá dle dnešní psychologie jako vlastnost vrozenou, ale získanou. Tzn., že každý může své vlastnosti měnit a zdokonalovat, právě po vzoru génia, aby mohl dospět k nové a lepší formě člověka - člověka vědeckého. A třebaže jsme odhalili rozporné určení vědy, tj. vědu jako destruktivní pro život a jeho hodnoty, a vědu jako čisté poznání, které demaskuje nepravdy a iluze světa a osvobozuje tak člověka z vlivu „nadlidských“ sil, přesto tato určení mohou koexistovat v rámci jediného pojmu vědy. Je tomu tak proto, že se nejedná o oddělené protiklady. Protiklady se tu otevírají jako možnosti, jak nahlédnout jeden fenomén z hlediska více perspektiv. Poznání proto *„neničí, aniž by nezakládalo něco nového, není zaměřené na částečné problémy, aniž by samo neříkalo něco o celku světa, a neomezuje jednání, aniž by samo nebylo jiným jednáním“*⁹⁵. Nietzscheho kreativní věda tedy utváří zcela nový typ člověka - člověka svobodného, osvobozeného od ideálů a fikcí všeho „nadlidského“, člověka, jenž se nadále nemusí podřizovat metafyzickým či náboženským rozvrhům, našel totiž nekonečno v sobě samém a může svůj život opět rozvrhovat sám beze strachu z vlivu jakýchsi „vyšších“ mocností - věda tak ve své kreativnosti zakládá nový rozvrh světa. Takto osvobozený člověk může nadále žít v přírodě ve shodě s ní, i všemi ostatními lidmi bez jakýchkoli srovnání, že existuje něco lepšího a vyššího než jsme my sami.

⁹⁴ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 128 - 129.

⁹⁵ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011, s. 55.

POUŽITÁ LITERATURA:

I. Tištěné zdroje:

- NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské.* Praha: Oikoymenh, 2010, ISBN 978-80-7298-404-6.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofie lidského, příliš lidského.* Praha: Pavel Mervart, 2011, ISBN 978-80-87378-86-1.
- FINK, E. *Filosofie Fridricha Nietzscheho.* Praha: Oikoymenh, 2011, ISBN 978-80-7298-266-0.
- KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace.* Praha: Český spisovatel, 1995, ISBN 80-202-0585-3.
- KOUBA, P. *Smysl konečnosti.* Praha: Oikoymenh, 2001, ISBN 80-7298-040-8.

II. Elektronické zdroje:

- HODOVSKÝ, J. Janusova tvář morálních konfliktů [online]. In *Morální konflikty v dnešní Evropě (Multikulturalita, tolerance, agresivita, odpovědnost)*. První. Olomouc: UP Olomouc, 1998, ISBN 80-7067-822-4. Updated 2000-24-03 [cit. 2013-02-17]. Dostupné z: <http://www.ped.muni.cz/wphil/clenove/hodovsky/texty/janus.htm>.